

FÓRUM

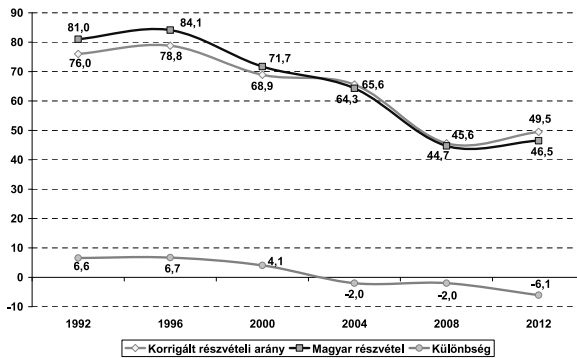
Kiss Tamás - Barna Gergő - Székely István Gergő

A társadalomépítéstől a klientúra-építésig. Az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódás átalakulása

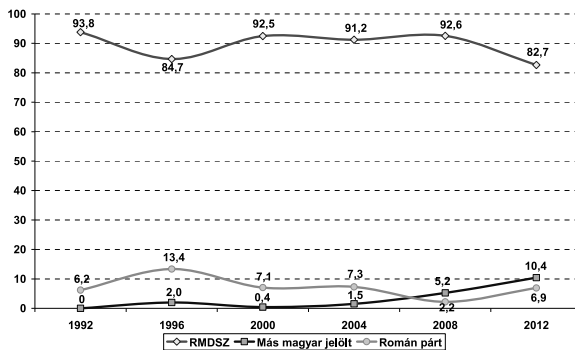
Tanulmányunk egy összetett kutatási projekt eredményeire épít,¹ ami az erdélyi magyarok választói magatartását és a magyar pártok érdekérvényesítő stratégiáit vizsgálta. A vizsgálat során választási makroadatokat, valamint az elmúlt évtizedben elvégzett közvélemény-kutatások eredményeit felhasználva elemeztük a magyar választók részvételi hajlandóságát és pártopcióit. Eredményeinkben az a köztudott tény köszönt vissza, hogy az elmúlt két évtizedben a parlamenti választásokon az erdélyi magyarok túlnyomó része egy etnikai pártot (nevezetesen az RMDSZ-t) támogattott. Az 1. ábrából kitűnik, hogy a magyarok választási részvétele a parlamenti választásokon nagyon hasonlóan alakult a többségi népességéhez (habár a kilencvenes években felül-, az utóbbi két választáson pedig alulmúlta azt). A 2. ábra alapján az is kijelenthető, hogy a magyar szavazók pártopciói nagyfokú állandóságot mutatnak. Számításaink szerint, az elmúlt két évtized parlamenti választásain az RMDSZ minden esetben megszerezte az urnák elé járuló magyarok szavazatainak legalább 80 százalékát. Dominanciáján ér-

1 A Nemzeti Kisebbségkutató Intézet „*Etnikai pártok, kisebbségi választói magatartás*” elnevezésű kutatási programja 2011-ben indult, és elsősorban az erdélyi magyarok választói magatartására összpontosít. A projekt keretében összegyűjtöttük, és egy-egy községsoros adatbázisba rendeztük az 1996 és 2012 közötti választási eredményeket. Emellett másodelemeztük az 1999 és 2012 közötti erdélyi magyar mintán végzett politikai közvélemény-kutatásokat. Vizsgálatunk ugyancsak kapcsolódik az OTKA K 82051 számú kutatási programjához, amelynek a keretében Salat Levente vezetésével vizsgáltuk az erdélyi magyar pártok stratégiáit és a magyar választói magatartást. Lásd Kiss Tamás - Barna Gergő - Székely István Gergő: *Etnikai szavazók. Az RMDSZ mobilizációs képessége 1990-2012 között*. Kézirat, 2013.

demben az sem változtatott, hogy 2008-ban és 2012-ben intra-etnikus versenytársa akadt.²

1. ábra. *A magyar és az országos (korrigált)³ részvételi arány a parlamenti választásokon: 1992–2012.* (Forrás: saját számítás.)

2. ábra. *A magyar szavazatok megoszlása.* (Forrás: BEC; saját számítás.)

- 2 A 2008-as parlamenti választásokon egy sor magyar többségű választókerületben indult független magyar jelölt, 2012-ben pedig az RMDSZ kihívója az Erdélyi Magyar Néppárt volt. A magyar versenytársak (2008-ban a Magyar Polgári Párt; 2012-ben az MPP és az EMNP együttvéve) a helyhatósági választásokon valamivel jobb eredményt értek el, 2007-ben pedig Tökés László a magyar jelöltekre leadott szavazatok 38,4 százalékát szerezte meg. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az RMDSZ az erdélyi magyar politikai mező domináns alakulata.
- 3 Az elemzés során nem fogadtuk el a hivatalos részvételi adatokat, mivel a választói névjegyzék nagy és időben növekvő mértékben becsüli alul a 18 év feletti népességet. Miután a népszámlálási adatok alapján megbecsültük a választókorúak számát, a korrigált részvételi aránnyal dolgoztunk. A magyarok részvételét a községsoros adatok alapján becsültük a $Vot_{hu} = \sum(Vot_i \times (HU_i/HU_{tot}))$ képlet segítségével, ahol a Vot_i a (korrigált) részvételi arány az adott községen, városon belül, a HU_i a magyar választók száma az illető közigazgatási egységben, a HU_{tot} pedig a magyar választók száma Romániában.

Az erdélyi magyarok választói magatartásában tehát van egy nagyfokú állandóság, ami az RMDSZ-t a román politikai élet talán legstabilabb szereplőjévé teszi. Tanulmányunk az állandóság mögött kitapintható változásra fókuszál, és azt állítja középpontba, hogy *a Szövetség és a magyar választók közötti kapcsolódásban egy fokozatos, de igen markáns váltás játszódott le*. A változást felfoghatjuk úgy is, hogy az RMDSZ párttipológiákon belüli helye megváltozott. Ez a változás ugyanakkor nem kérdőjelezte meg az RMDSZ etnikai párt mivoltát.⁴ A továbbiakban ezt a helyváltoztatást írjuk le, miközben a változásokat megpróbáljuk egy társadalom- és politikatörténeti kontextusba ágyazottan értelmezni.

Etnikai párt és politikai partikularizmus

A nemzetközi szakirodalomban az etnikai (vagy etnoregionalista) pártok számos tipológiája lelhető fel. A legtöbb esetben a pártok által követett célok képezik a tipologizálás alapját, annak függvényében, hogy azok mennyire „radikálisok”, illetve mérsékeltek.⁵

4 Egyértelmű számunkra, hogy az RMDSZ egy etnikai párt. A vizsgálat során Donald Horowitz (*Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press, Berkeley, CA, 1985) és Kanchan Chandra (*What is an Ethnic Party? Party Politics*, vol. 17, 2011/2, 151–169) meghatározásából indultunk ki. Egyrészt a két szerző hasonló párttipológiát használ, amely etnikus, multietnikus és non-etnikus pártokról beszél. A tipológia természetesen csupán az etnikai pártokra, illetve a kisebbségi választókra fókuszáló vizsgálatokban használható, hisz a non-etnikus jelző (amibe nagyon sokféle párt beletartozhat) egy reziduális kategória. Másrészt mindketten kiemelik, hogy az etnikai pártok egy veleszületett jellemzőt (az etnikai hovatartozást) töltenek fel politikai tartalommal. Ezt annak ellenére tarthatónak érezzük, hogy a etnicitással foglalkozó társadalomtudományos irodalom az utóbbi két évtizedben inkább az identitások fluiditását, kontextuális mivoltát, választhatóságát hangsúlyozta (lásd erről Jenkins, Richard: *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. Second ed. Sage, Los Angeles – New York – New Delhi – Singapore, 2008; Wimmer, Andreas: *The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: a Multilevel Process Theory*. *American Journal of Sociology*, vol. 113, 2008/4, 970–1022). Harmadsorban mindkét szerző az etnikai közösség érdekeinek képviselőt tartja kulcsfontosságúnak. Az etnikai érdekek elvben non-etnikus vagy multietnikus pártokon keresztül is kifejezést nyerhetnek, az etnikai párt számára azonban a közösség érdekének képviselője magától értetődő és a legitimitáció legfontosabb eleme.

5 Bugajski megkülönbözteti egymástól a kulturális újjáéledésre (*cultural revivalist*), a politikai autonómiára, a területi önrendelkezésre, a szeparatizmusra, illetve az irredentizmusra törekvő pártokat. Az RMDSZ-t az autonomista pártok közé sorolja. (Lásd Bugajski, Janusz: *The Fate of Minorities in Eastern Europe*. *Journal of Democracy*, vol. 4, 1993/4, 85–99.) Lieven de Winter első szinten két csoportba sorolja

Ezeknél relevánsabbak azonban számunkra azok a megközelítések, amelyek az *etnopolitikai* és a *forrásallokációra* vonatkozó célok között vannak hártárt. Ilyen a Rudolph–Thompson (1989), illetve a Rudolph (2006) féle tipológia.⁶ Az előbbi szerzőpáros az etnikai mobilizáció négy lehetséges célját különbözteti meg. Az első cél a kormányzás eredményeivel kapcsolatos (*output goals*), és az állami erőforrásokhoz való hozzáférést jelenti az etnikai csoport számára. A második lehetséges cél a döntéshozatalban való részvétel (*authority goals*), míg a harmadik a politikai rendszer megváltoztatását célozza, a képviselt csoport érdekeinek megfelelően (*regime goals*). A negyedik cél, a politikai közösség határainak a megváltoztatása (*community goals*), gyakorlatilag szecessziót jelent. Számunkra lényeges, hogy a Rudolph–Thompson féle tipológiában fontos helyet foglal el az erőforrásokhoz való hozzáférés. Így a szerzők megengedik, hogy az etnikai mobilizáció célja ne a jogok bővítése, hanem a csoport jólétének növelése legyen (adott esetben anélkül, hogy etnokulturális vagy etnopolitikai célokkal kapcsolódjon össze).

Vannak szerzők, akik ennél radikálisabban fogalmazznak, és az etnikai párt, illetve a politikai partikularizmus között szükségszerű kapcsolatot feltételeznek. Ezek közé tartozik Gunther és Diamond,⁷ akik szerint az etnikai párt elsődleges célja, hogy (materiális, kulturális és politikai természetű) előnyöket biztosítson a képviselt (partikuláris) etnikai közösség számára anélkül, hogy univerzális programot fogalmazzon meg.⁸ Miután a szerzők szerint az etnikai pártnak (per definicio) nincs átfogó programja, az is jel-

az etnoregionalista pártokat. Az egyik csoport nem kérdőjelezi meg az ország területi integritását, míg a második bomlasztani kívánja a fennálló államot. Az első csoport alcsoportjai a kulturális protekcionista, az autonomista és a nemzeti föderalista pártok. (Lásd De Winter, Lieven: Conclusion. In Lieven De Winter – Huri Türsan (Eds.): *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge, London–New York, 1998, 204–247.) Hasonló tipológiát javasol Régis Dandoy Ethno-regionalist Parties in Europe: A Typology c. írásában (*Perspectives on Federalism*, vol. 2, 2010/2, 194–220). A tipológiákban közös, hogy a mérsékelt végponton olyan *etnokulturális* követeléseket találunk mint a nyelvi jogok vagy a kisebbségi oktatás, míg a radikális végponton az elszakadásig elmenő etnopolitikai célok állnak.

- 6 Lásd Rudolph, Joseph R. – Thompson, Robert J.: Pathways to Accommodation and the Persistence of the Ethnoterritorial Challenge in Western Democracies. In Joseph Rudolph – Robert J. Thompson (Eds.): *Ethnoterritorial Politics, Policy, and the Western World*. Lynne Rieness, London, 1989, 221–240.; Rudolph, Joseph R.: *Politics and Ethnicity. A Comparative Study*. Palgrave Macmillan, New York – Houndmills, 2006.
- 7 Lásd Gunther, Richard – Diamond, Larry J.: Species of Political Parties. A New Typology. *Party Politics*, vol. 9, 2003/2, 167–199.
- 8 A szerzők egy általános, 15 kategóriát tartalmazó párttipológiát vázolnak, amelynek csak egy esete az etnikai párt. A tipológia részletes ismertetése meghaladná jelen tanulmány kereteit.

lemző, hogy az etnikai párt klienshálózatok mentén igyekszik mobilizálni, illetve, hogy a csoport fennmaradásához kapcsolódó, erős emocionális töltetű jelszavakat használ fel a mozgósítás érdekében.

A következő alapszerzőnk Kitschelt,⁹ akinek a gondolatmenete alapján jól átlátható az etnikai párt és a politikai partikularizmus közötti kapcsolat mögött lévő politikaelméleti gondolatmenet. Kitschelt racionális döntéseméleti alapokon dolgozott ki egy funkcionális párttipológiát,¹⁰ amely a pártok és választóik közötti kapcsolódás lehetséges módozataira fókuszál.

1. táblázat: *A pártok racionális döntéseméleti, funkcionális tipológiája Kitschelt alapján* (Forrás: Kitschelt: i. m. 301–304.)

		Szervezeti infrastruktúra	
		Van	Nincs
Átfogó program	Van	<i>Modern programpártok</i>	<i>Parlamenti honorácior-pártok, kaukuszosok</i>
	Nincs	<i>Klientelisztikus pártok</i>	<i>Karizmatikus vezető</i>

A pártok, ahhoz, hogy választóikkal kapcsolatot teremtsenek, két dologba, az átfogó programba és/vagy a szervezeti infrastruktúrába ruházhatnak be. A fenti ábra mutatja, hogy ezek alapján a pártok és választók közötti kapcsolódás négy típusa különíthető el.

9 Kitschelt, Herbert: Linkages between Citizens and Politicians in Democratic Polities. *Comparative Political Studies*, vol. 33, 2000/6–7, 845–879.; valamint uő: Divergent Paths of Postcommunist Democracies. In Larry J. Diamond – Richard Gunther (Eds.): *Political Parties and Democracy*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, 299–326.

10 Itt John Aldrich pártszerveződésről írott munkájából indul ki (*Why Parties? The Origin and Transformation of Political Parties in America*. University of Chicago Press, Chicago, 1995), aki szerint a pártok fő funkciója, hogy két alapvető problémát, a kollektív cselekvés (*collective action*), illetve a társadalmi választás (*social choice*) problémáját megoldják. (1) A kollektív cselekvés problémáját a pártok azáltal oldhatják meg, hogy segítik a politikusokat abban, hogy sikeresen megszólítsák a választókat, eljuttassák hozzájuk programjukat, üzeneteiket. Másrészt a választóknak is segítenek abban, hogy a fellelhető politikai alternatívákról hatékonyan szerezzenek információt. Összességében a kollektív cselekvés problémaköre a *pártok szervezeti infrastruktúrájába* való investálás felé tereli a szereplőket. (2) A társadalmi választás problémaköre egyrészt a (köz)politikai napirend sokrétűségéből adódik, hisz a törvényhozás fórumain a képviselőknek számtalan kérdésben kell állást foglalniuk, másrészt pedig abból, hogy egyazon párton belül is igen eltérőek lehetnek az egyéni politikusok preferencia sorrendjei. Ennek a problémának a feloldására a szereplők konszenzusteremtő mechanizmusokba, vagyis koherens és *átfogó társadalmi programok* kidolgozásába investálnak. Lásd Kitschelt: i. m. 300–303.

Az első típus esetében a pártok sem a szervezeti infrastruktúrába, sem az átfogó programba nem ruháznak be. Ilyen esetben a választókkal való kapcsolódást valamilyen egyedi tulajdonságuk, leginkább egy karizmatikus vezető biztosíthatja. Az az eset, amikor a pártoknak van programjuk, de nincs szervezeti infrastruktúrájuk, Kitschelt szerint a modern tömegdemokráciákban nem releváns, ez az elméleti lehetőség csupán a kompetitív oligarchiák keretén belül működő kaukuszok vagy honorácior-pártok esetében volt megfigyelhető empirikusan.

Gyakorlatilag is lehetséges (és empirikusan gyakori) viszont az ezzel elentétes eset, amikor létrejön egy stabil, kiterjedt szervezeti struktúra, de hiányzik az átfogó társadalmi, közpolitikai program. Ilyen esetben a pártelit és a választók közötti *klientelistikus (patrónus-kliensi)* viszony éltetheti a pártot. Ennek jellemzője, hogy a párt támogatottsága a különböző direkt juttatásoktól függ, ami nagyon változatos formákat ölthet. A tőkeerős rétegek a későbbi kormányzati állami megrendelések reményében támogathatják a pártszervezetet, míg a kevésbé tőkeerős (de szélesebb) szavazói rétegek a területi vagy egyéb alapon nekik juttatott kedvezményekért, támogatásokért, beruházásokért szavazhatnak az adott politikai alakulatra.

Végül a harmadik (Kitschelt által egyértelműen favorizált) típus *a modern programpártoké*, amelyek a pártszervezet mellett konszenzusteremtésbe is investálnak, vagyis koherens társadalmi és közpolitikai programot hoznak létre. Ezek abban különböznek a (szintén programatikus) honorácior-pártoktól, hogy rendelkeznek (helyenként igen fejlett) szervezeti infrastruktúrával, azonban ezt nem arra használják, hogy az őket támogató csoportokat közvetlen anyagi előnyökhöz juttassák. Támogatottságukat sokkal inkább koherens, választóik között konszenzusnak örvendő közpolitikai programjuknak köszönhetik, vagyis szavazóikat közvetett módon honorálják.

Kitschelt tipológiája analitikus szempontból igen elegáns, ám a szerző a kelet-európai pártrendszerek vonatkozásában meglehetősen kategorikusan és kevésbé árnyalt módon fogalmaz.¹¹ Gyakorlatilag *a priori* (bármiféle empirikus adalékot mellőzve) a liberális, a szabad versenyre alapuló kapitalizmust hirdető pártokat helyezi (a valójában hierarchikus) tipológiája csúcsára. Az etnikai (és egyéb partikularizmusokat képviselő) pártoknak ezzel szemben nincs esélyük arra, hogy modern programpárttá váljanak. Egyrészt (és ez a racionális döntéseméleti paradigmán belül komolyan vehető érv) az etnikai kisebbségek nagy eséllyel koncentrálnak földrajzilag, ami a

11 Uo. 304.

párt elitje számára leegyszerűsíti, hogy partikuláris érdekeket jelenítsen meg, illetve saját szavazóit privilegizálja. Másrészt (és itt már inkább a racionális döntésemeléthez nem kötődő értékítéléről van szó) az etnikai pártok azért nem alakítanak ki a kor legnagyobb kihívását jelentő piacgazdasági átmenettel kapcsolatos koherens nézőpontot, mert azzal ideológiailag sokszínű, de etnikailag egyszínű választóközönségüket megosztanák. Ebből következően az etnikai pártok szükségszerűen klientelisztikus hálózatokra építenek, vagy rosszabb esetben a karizmatikus szerveződésű pártok közé tartoznak (utóbbi forgatókönyvre Kitschelt akkor lát nagyobb esélyt, ha az adott párt huzamosabb ideig kiszorul a hatalomból).

A szakirodalomban – a fenti gondolatmenetből kiindulva – meglehetősen elterjedt, hogy az etnikai pártokat a politikai partikularizmushoz kapcsolják. Így, mielőtt az RMDSZ-re vonatkozó elemzésünket megkezdénénk, érdemes pontosítani, hogy milyen jelenségek tartoznak a politikai partikularizmus fogalmkörébe. Kopecky és Scherlis négy egymással rokon jelenséget különböztet meg.¹² Ezek közül az első a *patronázs*, ami az államigazgatási tisztségek szétosztását jelenti a párt holdudvarába tartozó személyek között. A második a *klientelizmus*, ami közvetlen, anyagi természetű juttatásokat (pl. élelmiszer, gyógyszer, ajándécsomag) jelent a szavazatért cserébe.¹³ A harmadik típus a közpénzből, illetve állami forrásokból finanszírozott közvetlen juttatások vagy beruházások (*pork barrel*, *political pork*). Ez abban különbözik a klientelizmustól, hogy itt a juttatásnak nemcsak azok lesznek a haszonélvezői, akik bizonyítottan az illető pártra szavaztak, hanem mindenki, aki az adott településen vagy választókerületben lakik, függetlenül attól, hogy melyik pártra szavazott. Végül, a negyedik típusú partikularizmus a *korrupció*, amely az előzőkkel ellentétben a közjavak egyértelműen illegális eltérítését jelenti magáncélokra. Dolgozatunk szempontjából leginkább a patronázs és a közpénzek célzott, taktikus leosztása (*pork barrel*) releváns. Az előbb tárgyalt Gunther és Diamond szerzőpáros, illetve Herbert Kitschelt a klientelizmus kifejezést használják, azonban egyértelmű, hogy ebbe a patronázst és a közpénzek célzott juttatását is beleértik. A későbbiekben részletesen tárgyalt Fearon dolgozatában a célzott juttatások

12 Kopecky, Petr – Scherlis, Gerardo: Party Patronage in Contemporary Europe. *European Review*, vol. 16, 2008/3, 355–371.

13 Ez a gyakorlat leginkább a mélyszegénységben élő választói csoportok esetében működőképes, és igen hangsúlyos aszimmetriát hordoz magában a patrónus és a kliens között.

ról szól,¹⁴ ám ez is kiterjeszthető a patronázs és a klientelizmus jelenségére is. Etnikai párt esetében a *pork barrel* elsősorban akkor jelenthet működőképes modellt, ha az etnikai csoport földrajzilag koncentráltan él.

Társadalomépítés: az Erdélyi Magyar Társadalom programja

Az erdélyi magyar választói magatartást, illetve az RMDSZ érdekérvényesítő stratégiáit természetesen soha nem fogjuk pusztán a politikatudomány általános tipológiáin keresztül megérteni. Ebben a vonatkozásban a társadalom- és politikatörténeti beágyazottság, illetve az útfüggőség problémáját szükséges aláhúznunk.

A lényegében ma is fennálló (erdélyi magyar) politikai szerkezet, illetve az ezt fenntartó *etnikai választói habitus* az 1990-es évek első felében formálódott ki. Ebben a periódusban pedig az etnikai mobilizáció nem pusztán (és nem elsősorban) az elektorális jellegű mozgósítást, a választási kampánytevékenységet jelentette. Az 1989-es fordulatot követően újjászülető nemzeti mozgalom (amelynek keretét az RMDSZ adta) a választói mozgósításnál jóval szélesebb körű célkitűzéseket fogalmazott meg. Az RMDSZ a kilencvenes évek első felében nem is tekintette magát politikai pártnak.¹⁵

14 Fearon, James D.: *Why Ethnic Politics and "Pork" Tend to Go Together*. Working Paper. Stanford University, Stanford, CA, 1999.

15 Ez a retorikai elem a mai napig visszaköszön az RMDSZ vezető politikusainak diskurzusában. Kelemen Hunor jelenlegi szövetségi elnök például a következőképpen fogalmazott egy interjúban, melyet jelen tanulmány egyik szerzője készített 2012-ben: „*Nem tartom az RMDSZ esetében ezt indokoltnak, hogy pártként határozzuk meg, bár nyilván, mikor a parlamentben, a román politikában él, tevékenykedik, döntéseket hoz, akkor nem lehet nagyon élesen elhatárolni, de a párt definíciót nem lehet az RMDSZ-re ráhúzni. Nemcsak azért mert nem pártként jegyezték be, hanem mert ideológiailag is az RMDSZ-en belül többféle áramlat van, működésében sem pártszerű...*” Markó Béla korábbi szövetségi elnök ugyanerre a kérdésre a következőképpen válaszolt 2012 júliusában: „*Én azt gondolom, hogy [az RMDSZ] hagyományos értelemben véve nem párt. Sokkal kevésbé szerveződött hierarchikusan, mint ahogy a pártok szerveződnek és működnek. Tehát szövetség jellege volt ennek a szervezetnek, és szerintem továbbra is szövetség jellege van olyan értelemben is, ahogyan a különböző részei a szervezetnek kapcsolódnak egymáshoz. Például, a megyei/területi szervezetek és az országos vezetés viszonyára gondolok. Mindvégig úgy is működött az RMDSZ, mint területi szervezetek szövetsége, ami azt is jelenti, hogy ezek a területi szervezetek hierarchikusan csak külképviselői értelemben voltak alárendelve az országos vezetésnek. (...) Másrészt pedig, ideológiai értelemben semmiképpen sem párt. Nem ideológiai szervezet az RMDSZ, igaz, hogy elég korán meghatároztuk a helyünket az ideológiai skálán, jobbközep szervezetként tagjai vagyunk már régóta az Európai Néppártnak, de legalább ennyire igaz, hogy ebben a szövetségben minden de-*

Az elemzők szintén többfunkciós RMDSZ-ről beszéltek. Szilágyi N. Sándornál a „párt RMDSZ” mellett megjelenik a „mozgalom RMDSZ”,¹⁶ de a későbbiekben is sokáig megkülönböztették egymástól az RMDSZ politikai és társadalomszervező funkcióit.¹⁷

Szükséges továbbá hangsúlyoznunk, hogy az RMDSZ (illetve tágabban a magyar nemzeti mozgalom) formális programelemekén túli, implicit célkitűzéseit elemző szerzők a román társadalommal párhuzamos, etnikai alapon integrált kisebbségi társadalom megteremtésére és működtetésére mutattak rá.¹⁸ Ez a keretprogram az 1990-es évek elején formálódott ki, és lényegében a mai napig igen nagy mértékben meghatározza az erdélyi magyar elit politikai és intézményépítési stratégiáját. A koncepció szempontjából meghatározóak az előzmények, hisz az 1989 után pozícióba került értelmiségiek a két világháború közötti modellekhez nyúltak vissza.¹⁹ Szükséges kiemelnünk, hogy a konstrukció kontinuitása – a radikális társadalmi változások ellenére – a kommunista periódus alatt is fennmaradt,²⁰ így az 1989 utáni „restauráció” korántsem véletlenszerű.

mokratikus ideológiának helye van, akár jobboldali, akár baloldali. Ettől még lehetne gyűjtőpártnak tekinteni, de hogyha ehhez most hozzászámítom a szervezetben belüli tagoldás kérdését és bizonyos belső hierarchiának a lazaságát, akkor azt mondanám, hogy hagyományos értelemben nem párt. De a román parlamentben pontosan úgy viselkedik, mint bármilyen politikai párt. Pontosán úgy jelenik meg és viselkedik.”

16 Szilágyi N. Sándor: Mi lesz veled, RMDSZ? *Korunk*, 1991. 2. sz., 159–166.

17 Lásd Bárdi Nándor – Kántor Zoltán: Az RMDSZ a romániai kormányban. *Regio*, 2000. 4. sz., 150–187.

18 Bakk Miklós: Modellviták – rejtett stratégiák. *Magyar Kisebbség*, 2000. 1. sz. 9–14.; Biró A. Zoltán: Intézményesedési folyamatok a romániai magyarság körében. In uő (szerk.): *Stratégia vagy kényszerpálya? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Pro-Print, Csikszereda, 1998, 16–47.; Kántor Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés – a romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség. *Regio*, 2000. 3. sz., 219–241. Bárdi-Kántor: i. m.

19 Biró szintén hangsúlyozza a korábbi intézményépítési hullámok jelentőségét, amikor „restaurációs igyekezetről” beszél. Lásd Biró: i. m. 30.

20 Bárdi Nándor írásai részletesen elemzik a kisebbségi társadalom fogalomtörténetét. Neki köszönjük, hogy az államszocialista periódusra is kiterjedő fogalmi kontinuitás kérdésére felhívta a figyelmünket. Vö. Bárdi Nándor: A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszere. In Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Forum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 41–69.; uő: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbségek történetéből*. Kézirat, 2012.

A kisebbségi társadalom gondolatát legplasztikusabban talán Sulyok Istvánnál találjuk meg.²¹ A szerző a kisebbségi társadalmat a nemzetállami (vagy ahogy ma mondanánk: a konténer-) társadalom analógiájára gondolta el. Ennek lényege, hogy a kisebbségi társadalmak (a nemzetállamhoz hasonlóan) olyan társadalmi totalitások, amelyek mindenféle lehetséges viszonyrendszert magukban foglalnak, avagy – Sulyok meghatározásában – olyan társadalmi alakulatok, amelyek *„tagjaikat minden vonatkozásban felölelik, azoknak minden szükségleteiről gondoskodni igyekeznek”*.²² A nemzetállamokkal (vagy az állammal rendelkező nemzetekkel) szemben azonban van egy alapvető különbség, nevezetesen, hogy a kisebbségek esetében hiányzik az állami főhatalom, ami az előbbieknél a társadalomszervezés legfőbb eszköze. A kisebbségek számára – abban az esetben, ha a területi vagy személyi autonómia keretén belül az állam nem delegál valamennyit ebből a főhatalomból – az állami eszközökkel szemben a *„pusztán társadalmi”* eszközök maradnak. Sulyok itt egy (majd 1990 után felértékelődő) etno-civiltársadalmi ideológiát fejt ki, mondván, hogy a kisebbségi társadalmaknak át kell venniük az államtól a fontos közfunkciókat egészen addig, amíg az állam azokat az autonómia formájában nem delegálja. *„Amikor tehát nemzeti kisebbségeket, vagy helyesebben kisebbségi nemzeteket a nemzeti dogma megfosztja attól, hogy közjogi formában az állami főhatalomnak bármilyen kicsiny részét a magunk nemzeti céljainak szolgálatába állíthassák, nemzeti igényeik kielégítésére többé-kevésbé szabadon áll a tisztán társadalmi szervezkedés eléggé tág, hatalmi intézkedésekkel tartósan alig szűkíthető területe.”*²³ Sulyok három intézménytípus szerepét emeli ki. Ezek között elsőként az egyházak jelentek meg. A második pillért a helyi társadalmi egyesületek jelentik, amelyek nemzetiségi alapon szerveződnek. A harmadik pillérként Sulyok felvázolta egy országos ernyőszervezet szükségességét, amely *„a nemzeti kultúrájának minden szellemi, erkölcsi és anyagi problémáját egységesen szolgálja”*.²⁴ Ezek mellett Sulyok a kisebbségi társadalom gazdasági integrációját tartotta kulcsproblémának, amit elsősorban a szövetkezeti mozgalmon keresztül látott megvalósíthatónak.

A kisebbségi társadalom gondolatköre kapcsán (amely természetesen nem csak Sulyoknál jelenik meg, és amely az egész Trianon utáni erdélyi társadalmi gondolkodást dominálta) három dolgot szükséges aláhúznunk:

21 Sulyok István: A kisebbségi kérdés szociológiai oldala. *Erdélyi Múzeum*, 1931. 4–6. sz., 170–181.

22 Uo. 174.

23 Uo. 175.

24 Uo. 176.

(1) A kisebbségi társadalom, vagyis a többséggel párhuzamosan létező, intézményesen fenntartott „*kis magyar világ*”²⁵ nem pusztán (és elsősorban nem) egy megragadható társadalmi realitás, hanem egy politikai program, egy olyan kívánatos állapot, amelyre a magyar elitnek törekednie kell. Ez a kettősség világosan megjelenik Sulyoknál is (aki úgy fogalmaz, hogy a kisebbségi társadalmat egyszerre kell szociológiailag megragadni és politikailag megvalósítani), és a mai elemző sem tévesztheti szem elől.²⁶

(2) Másodsorban – Egy Gáborhoz kapcsolódva²⁷ – kiemelhetjük, hogy a kisebbségi társadalom konstrukciója a többségiből kisebbségivé váló magyar elit radikális szemléletváltása és az új helyzethez való adaptációja során jött létre. Többségi perspektívából nézve a saját etnikai társadalomba való bezárkózás anomáliának tűnik, és az első világháború előtt természetesen az erdélyi magyar elit sem gondolkodott ebben. Korábban Erdély (vagyis a teljes társadalom) volt a magától értetődő keret, és ennek a magyar dominancia alatt való megszervezése a legfőbb politikai cél. Ebben – miként Trianont

25 A „kis magyar világok” kifejezés Salat Leventétől ered.

26 A nemzetközi szakirodalomban is megjelenik a párhuzamos társadalmak gondolata. Egrészt Horowitz, már idézett művének 22–24. oldalain utal arra, hogy az egymásnak nem egyértelműen alá-fölé rendelődő (*unranked*) etnikai csoportok magukban hordozzák a párhuzamos társadalom-képződés lehetőségét, ezeket kezdetleges rész-társadalmaknak nevezi (*incipient parallel societies*). Másrészt a kérdés jelen van a plurális társadalmak, illetve a pillér- vagy oszloptársadalmak elméletében. Előbbihez lásd: Furnivall, John Sydenham: *Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India*. Cambridge University Press, Cambridge, 1948; Smith, Michael Garfield: *The Plural Society in the British West Indies*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles, 1965.; Schermerhorn, Richard A.: *Ethnic Plurality in India*. University of Arizona Press, Tucson, 1978.; utóbbihoz Lijphart, Arend: *Constitutional Democracy*. *World Politics*, vol. 21, 1969/2, 207–225. Brubaker és társai a magyar világ értelmezésekor elvetik a párhuzamos társadalom metaforáját, hisz az a román és a magyar világok közötti szimmetriát sugallja. Az aszimmetria egyik megnyilvánulása pontosan az, hogy miközben a románoknak saját világukból nem kell kilépni, addig a magyaroknak újra és újra el kell hagyniuk saját világukat, és be kell lépniük a szélesebb (román) társadalomba. Ezért Brubaker az intézményes szigetecsoport (*institutional archipelago*) metaforát javasolja. Brubakernek a hétköznapi életvilágok leírása felől nézve kétségkívül igaza van, elemzésünkben azonban a kisebbségi társadalom nem csupán (és elsősorban nem) valóságleírás, hanem politikai program. (Lásd Brubaker, Rogers – Feischmidt, Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 2006, 265–301.)

27 Egy Gábor: *Nép, nemzet, állam, társadalom: népszolgáló közösségkép és közösségszervezés az erdélyi magyar politikában, 1918–1944*. Kézirat, 2010.

követően a román elit számára²⁸ – a nemzetiesítő állam volt az első számú eszköz.²⁹ Trianonnal pont a magyar állam fennhatósága veszett el, így a kisebbségi társadalom építését (ami az előzőekkel szemben egy defenzív, befel forduló politika) immár ennek hiányában kellett megkezdeni.

(3) Harmadsorban felvethető az *egyéni szabadság* és a kisebbségi társadalom közötti viszony kérdése.³⁰ A kisebbségi társadalomra vonatkozó kritikák mögött gyakran az az elképzelés húzódik, hogy az „*etnikai burok*”³¹ vagy a „*szűkülő magyar kisvilágok*”³² mintegy magukba zárják az egyént, nagyban lecsökkentve szabadságát, leszűkítve a rendelkezésére álló cselekvési alternatívákat is. Van azonban a kérdésnek egy másik olvasata is, amely sokkal jobban visszaadja a kisebbségi társadalomban gondolkodó értelmiségiek gondolatmenetét. E szerint a kisebbségi társadalomra (az azt jelentő etnikailag integrált intézményes hálóra) azért van szükség, mert a hatalmi aszimmetriákkal terhelt idegen nemzetállami térben az egyén csak ennek segítségével, ezen belül lehet szabad (és lehet önmaga)³³.

28 Lásd erről Livezeanu, Irina: *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918-1930*. Cornell University Press, Ithaca-London, 1995.

29 Egy azt emeli ki, hogy az első világháború előtt az erdélyi magyar elit (főként azok, akik a masszívan román többségű területeken éltek) gyakran pontosan arról panaszkodott, hogy az állam nem eléggé nemzetiesítő, vagyis nem mozdítja elő elég hatékonyan a magyar nemzeti érdekeket. Manapság ehhez igen hasonló gondolatokat fogalmaznak meg a magyar többségű Hargita és Kovászna megyék román elitjének a tagjai. Lásd Egyri: i. m.

30 Erre az igen fontos szempontra Lőrincz D. József hívta fel a figyelmünket.

31 Biró már idézett művéből származik a kifejezés.

32 Életútinterjú Salat Leventével. Készítette: Bindorffer Gyöngyi. *Magyar Kisebbség*, 2012. 3-4. sz., 96-162.

33 Az etnikai hovatartozás jellegével kapcsolatban a szakirodalom az utóbbi időkben hajlamos az etnikai hovatartozás változékonyságára, fluiditására, választhatóságára és kontextusonként változó mivoltára fókuszálni. (Ennek túlzó jellegéről Jenkins: i. m.; Wimmer: i. m.) Mi azokhoz a szerzőkhöz csatlakozunk, akik szerint a kategória- vagy csoporttagság elhagyásának a pszichológiai és társadalmi árából érdemes kiindulni. Ezek a költségek a különböző társadalmakban, a különböző etnikai csoportok esetében és különböző korszakokban nagyon eltérőek lehetnek. Pszichológiai szempontból érdemes Steve Fenton (*Ethnicity. Polity*, Cambridge, 2003, 88.), illetve Jenkins (i. m. 48.) megközelítését szem előtt tartanunk. A szerzők szerint (elsősorban olyan körülmények között, amikor az etnikai törésvonalak a mindennapokban is jól érzékelhetőek) az etnikai hovatartozás személyes érzése és élménye (annak olyan markereivel együtt, mint a nyelvhasználat vagy a vallás) mélyen internalizálódhat a gyermekkori szocializáció során. Amennyiben pedig ez így van, az etnikai hovatartozás a személyes identitás legmélyebb rétegeihez kapcsolódhat (hasonlóan például a nemi identitáshoz). Ilyenkor az etnikai identifikáció nem függetleníthető a szemé-

Az aszimmetrikus hatalmi viszonyok hétköznapokban megnyilvánuló következményeit Brubaker a jelölt (*marked*) és jelöletlen (*unmarked*) kategóriák közötti különbségtételen keresztül írja le.³⁴ A jelöletlen kategória a hétköznapi interakciók során mintegy magától értetődő, normális, alapértelmezett, míg a jelölt szokatlan vagy legalábbis a jelöletlenhez képest más, kivétel. A szerző igen szuggesztív példája, hogy Kolozsváron egy nyilvános szituációban az ismeretlenek románul szólítják meg egymást, ami oda vezet, hogy gyakran két egymást nem ismerő magyar román nyelven társalog. Mindez azért történik így, mert a velünk szemben álló idegen Kolozsváron alapértelmezésben román. Ilyen körülmények között a különböző intézmények révén fenntartott *magyar világ* (ha úgy tetszik, *kisebbségi társadalom*) az etnicitás mindennapi megélését tekintve központi jelentőségű. Az intézményesen magyarként definiált társadalmi tereken belül ugyanis a magyar jelöletlen kategóriaként tud működni. Ezeken a társadalmi tereken (egyházi közösségen, magyar iskolán, bizonyos munkahelyeken) belül a magyar etnicitás megélése természetes, és nem egy másik kategóriához (a románhoz) vagy valamilyen politikai projekthez viszonyul. Ezek az intézmények, amellett, hogy különböző társadalmi funkciókat látnak el, etnikai határteremtést is végeznek, a mindennapok szintjén pedig az egyént – legalábbis részben – mentesítik a határtermelő tevékenység terhe alól.

(4) Végül – miként Sulyok is kifejti – a kisebbségi társadalom elképzelése szerint a kisebbségvédelem és a kisebbségi politizálás hagyományos, elsősorban a politikai és közjogi keretekre, a jogok és az érdekek védelmére fókuszáló válfaja nem elégséges. Ezt egy *aktív társadalomszervező munká-*

lyiség pszichológiai, kognitív és érzelmi konstrukciójától, ezen keresztül a személyes integritástól és biztonságtól. A kategóriatagság megváltoztatásának társadalmi költségei szempontjából a csoportalakzatok és társadalmi hálózatok zártsága (*social closure*) a központi és empirikusan is vizsgálható kérdés. (Wimmer: i. m.)

- 34 Lásd Brubaker: i. m. 211–217. A jelöltség (*markedness*) általában a nyelvi, illetve fogalmi struktúrán belüli aszimmetrikus viszonyrendszert írja le, ahol létezik egy domináns és egy alárendelt kategória. A terminológia a strukturális nyelvészetből ered, azonban a társadalomtudományokban a társadalmi kategorizáció tekintetében is használatos. A jelöletlen-jelölt kifejezéseket Waugh olyan oppozíciókra terjesztette ki, mint a férfi-nő, fehér-fekete, látó-vak, termékeny-terméketlen vagy heteroszexuális-homoszexuális (lásd Waugh, Linda: *Marked and Unmarked: A Choice Between Unequals in Semiotic Structure. Semiotica*, vol. 38, 1982/3–4 299–318). Battistella kimutatta, hogy ezekre az aszimmetrikus oppozíciókra koherens kulturális jelentérendszer épül (lásd Battistella, Edwin: *The Logic of Markedness*. Oxford University Press, New York, 1996). Szempontunkból lényeges még, hogy egy adott kategória kulturális jelöltsége kontextusról kontextusra változhat.

nak kell kiegészítenie, ami megteremti, fenntartja és bővíti a kisebbségi társadalmat, illetve az ennek keretétől szolgáló intézményrendszert. Ennek a tételnek az RMDSZ stratégiáinak értékelésében kulcsszerepe van.

Kormányzati szerepvállalás, erőforrás-allokáció

Az erdélyi magyarok szavazói viselkedése ma is nagymértékben kapcsolódik a kisebbségi társadalom elképzeléséhez, illetve ahhoz az intézményépítési gyakorlathoz, amit a magyar értelmiségi elit a kilencvenes évek első felében elkezdett. Ebben az időben alakult ki az erdélyi magyarok opcióit máig meghatározó etnikai választói habitus is. Így részben a tehetetlenségi erő tartja mozgásban a rendszert, az utóbbi évtizedben (vagy akár már az 1996-os kormányra kerülés óta) lejátszódó folyamatok során ugyanis az RMDSZ – megítélésünk szerint – igen távolra került a fent vázolt intézményépítési stratégiától.

Az RMDSZ a kilencvenes években domináns, a társadalomszervezést előtérbe állító stratégiáról fokozatosan áttért az állami erőforrásokhoz való hozzáférést (gyakorlatilag egyedüli) célként kitűző stratégiára. Mindez összefügg azzal a Markó Béla által képviselt tétellel, miszerint a *„romániai magyarság problémái csakis Románián belül, a román kormányban való részvétellel [vagyis jogi, hatalmi eszközökkel] oldhatók meg.”*

A stratégiaváltás másrésztől a párton belül fokozatosan lezajló elitcserével függött össze. Ahogy arra a csíkszeredai KAM munkatársai³⁵ több helyen rámutattak, a kilencvenes évek első felében elsősorban a kulturális szférában tevékenykedő (illetve részben a korábban a magyar közösség és a pártállam közötti közvetítő szerepet betöltő)³⁶ értelmiségiek politikai dominanciája körvonalazódott. Ez az értelmiségi réteg azonban fokozatosan háttérbe szorult a különböző vállalkozói/gazdasági érdekcsoportokkal szemben. A társadalomépítést és a saját intézmények működtetését előtérbe helyező habitusnak a szervezetből való „kikopása” közvetve ezzel az elitváltással állt összefüggésben. Így mára nem pusztán az a probléma, amiről Biró a kilencvenes években írt,³⁷ hogy a magyar intézményrendszert működtető

35 Lásd Biró: i. m.

36 Egy korai tanulmányában Lőrincz érvelt amellett, hogy az értelmiség a múlt rendszerben nem annyira a „népet” (a „magyarságot”) képviselte a hatalommal szemben, hanem a hatalmi elképzeléseket közvetítette a nép felé. Ezt a kérdést később az ambivalens diskurzus fogalmán keresztül értelmezte (Lásd Lőrincz D. József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004).

37 Lásd Biró: i. m.

elit valójában igen kis mértékben képes a szélesebb társadalom alakítására. Ez kiegészült azzal, hogy az RMDSZ jelenlegi elitje már nem gondolkozik a magyar intézményrendszer vitalitását vagy fenntarthatóságát erősítő közpolitikai programokban sem. Ezzel egyben elszakadt az etnikai intézményépítésben érdekelt tágabb értelmiségi rétegtől (vagy ahogy Bíró mondaná: a „fent világtól”) is. Az RMDSZ elitje ezt a mozgósításban korábban kulcsszerepet betöltő réteget jelenleg nem tudja (és láthatóan nem is akarja) szervezetileg, hálózatilag integrálni.

Szükséges ugyanakkor kiemelni az RMDSZ által működtetett retorikai kettősséget. Retorikai szinten ugyanis a Szövetség soha nem adta fel a párhuzamos társadalomépítési projektet, mint célt.³⁸ A valóságban azonban a kormányzati részvétel és a bukaresti politikai alkuk központi szerepe körvonalazódik. Az alábbi táblázat alapján azt is láthatjuk, hogy a magyar választók körében az RMDSZ kormányzati szerepvállalása nagy támogatottsággal bír:

2. táblázat: *Az RMDSZ kormányzati szerepvállalásának támogatottsága 2007–2011.* (Forrás: a TransObjective Consulting; Kvantum Research és a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet adatfelvételei)

	2007 július (N=1706)	2008 április (N=1114)	2009 szeptember (N=1240)
Maradjon/vegyen részt a kormányban	83,0	84,5	85,1
Ne maradjon/vegyen részt a kormányban	5,7	10,7	9,2
<i>NT, NV</i>	<i>11,3</i>	<i>4,8</i>	<i>5,7</i>
	2010 december (N=1143)	2011 december (N=1190)	
Maradjon a kormány-koalícióban	55,6	62,8	
Lépjön ki a jelenlegi kormányból, és próbáljon új kormányt alakítani	17,2	9,1	
Lépjön ki a kormányból, és maradjon ellenzékben	12,5	6,8	
<i>NT, NV</i>	<i>14,8</i>	<i>21,2</i>	

A fent leírt éles stratégiai váltást érdemes a nemzetközi szakirodalom szempontjából is értelmezni. Ez ugyanis látszólag összecseng azokkal a ko-

³⁸ Jellemző például, hogy az RMDSZ 2013. május 23-án tartott csíkszeredai kongresszusán a társadalomszervezés fontosságát hangsúlyozták. Retorikai szinten folyamatosan felmerül az ehhez való visszatérés igénye.

rábban bemutatott elképzelésekkel, amelyek szerint az etnikai pártok szükségszerűen (vagy legalábbis könnyen) hajlamossá válnak a partikularisztikus viselkedésmódokra, ami patronázs-politikához vagy klientelizmushoz vezet.

Kisebbségi érdekképviselet és/vagy politikai partikularizmus

Amint említettük, az etnikai pártok klientelizmusra való hajlama a racionális döntéseméleti paradigmából is levezethető. Kitschelt korábban tárgyalt elképzeléséhez hasonló, de annál jóval árnyaltabb (és az RMDSZ-ben bekövetkezett váltás szempontjából is adekvátabb) Fearon szintén racionális döntéseméleti megközelítése, aki a politikai javak/jutalmak közötti különbségtételre építi fel a tipológiáját.³⁹ A politikai jutalmak, amelyek a választókat egy adott párt támogatására ösztönözhetik, első szinten két típusba sorolhatók. Egyik típus a választó szempontjából kedvező közpolitika, a másik pedig a közvetlen anyagi (nyilván elsősorban közpénzekből finanszírozott) juttatás (*political pork*).

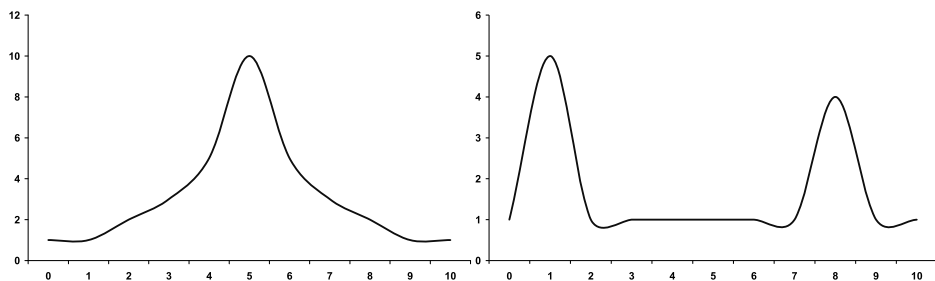
A közpolitikák szintén kétféleké lehetnek: így a szavazókat motiváló jutalmak összességében három típusúak. Az első csoportot azok a közpolitikák jelentik, amelyek mentén a politikai centrumban elvben teljes körű konszenzus képződhet. Ilyen lehet bármi az adóztatástól a szociális ellátórendszerhez kötődő közpolitikákig. Ezeket Fearon *unimodális* közpolitikáknak nevezi,⁴⁰ mivel statisztikai szempontból itt a választók preferenciái a normálgörbe megoszlását követik. Vagyis a preferenciák gyakoriságának egy, a politikai centrumban elhelyezhető modális értéke van, az ettől „balra”, illetve „jobbra” elhelyezkedők száma pedig viszonylag csekély. Ilyenkor a pártok számára kínálkozó stratégia a centrumban elhelyezkedő szavazók megszólítása, ami az álláspontoknak a centrum irányában történő gravitációját eredményezi.

A *polarizáló közpolitikák* esetében a preferenciáknak két modális értékük van, mégpedig a centrumtól „jobbra”, illetve „balra”. Nyilvánvaló az is, hogy amennyiben a két opció közül az egyiket többen támogatják, mint a másikat, akkor ez utóbbi álláspont tartósan kisebbségbe kerülhet. Ilyen körülmények között az adott álláspontot képviselő politikusoknak és vállalkozóknak több lehetőségük van. Megpróbálhatnak az ellenkező táborból másokat átcsábítani, vagy különböző nem konvencionális, az elektorális politi-

39 Fearon: i. m. Fearon megközelítése abban hasonlít a Kitschelt elképzeléséhez, hogy szintén a közpolitikai program és a közvetlen juttatások alapján történő kapcsolat közötti különbségtételre épít.

40 Fearon: i. m. 9.

kán túli eszközökkel olyan kompromisszumot kikényszeríteni, ami eltér az egyszerű többségi elv esetében kialakuló helyzettől. Ezek a nem konvencionális eszközök nagyon sokrétűek lehetnek a nemzetközi nyomás kieszközlésétől a polgári engedetlenségig, vagy akár az erőszakos cselekményekig.⁴¹

3. ábra. *A preferenciák megoszlása unimodális és polarizáló közpolitikák esetében.*
(Forrás: saját illusztráció Fearon alapján. (Fearon: i. m. 9–10.)

Végül Fearonnál a jutalmak harmadik kategóriáját a közpénzből, illetve állami forrásokból történő közvetlen juttatások (*pork barrel, political pork*) képezik. A juttatás típusú politikai javak, ahogy arra az angol kifejezés is utal, a húsfaszékhoz hasonlatosak, vagyis az osztozkodás és a fogyasztás egy nulla összegű játékként írható le. Ha valaki többet fogyaszt (és mindenki a lehető legtöbbet akar fogyasztani), másoknak kevesebb marad. A probléma, hogy itt nem valami (a modern democráciák által kiküszöbölhető) atavizmusról van szó, hisz a modernizációhoz kötődő javak (pl. az infrastrukturális beruházások, utak, szennyvízcsatornák, iskolák, kórházak és tornatermek) is alapvetően ilyenek. Ez jórészt abból adódik, hogy a legkülönbözőbb beruházásoknak általában van egy világos területi aspektusuk, és elsősorban azoknak vannak hasznára, akik a közelükben élnek. Az állami finanszírozások vagy az állam által fizetett állásokhoz való hozzáférés szintén ebbe a kategóriába tartozik. Itt az opciók megoszlása nem is hasonlítható a közpolitikák esetéhez. Mondhatni ez a kérdés nem releváns, hisz definíció szerint mindenki ugyanazt akarja: minél közelebb lenni a húsfaszékhoz.

Fearon szerint a három típusú politikai jutalom közül kettő – a polarizáló közpolitika, illetve a közvetlen juttatások – alkalmas arra, hogy az etnikai alapú párttagolódás alapját képezze. Könnyen belátható, hogy az unimodális (így az egyes etnikai csoportok esetében sem különböző) közpolitikák te-

41 Uo.

kintetében elfoglalt álláspont nehezen lehet egy etnikai (csak egy etnikai csoportot megszólító) párt *differencia specificája*. Egy etnikai párt (mint például az RMDSZ) nyilvánvalóan hangoztathat különböző közpolitikai kérdések kapcsán osztársadalmi szinten konszenzuális álláspontokat (és helyenként nem is árt ilyeneket hangoztatnia), de soha nem ez lesz az az elem, ami miatt az adott közösség tagjai rá (és nem egy többségi pártra) voksolnak.

A polarizáló közpolitikák ezzel szemben már nagy eséllyel képezhetik az etnikai pártképződés alapját, mégpedig két esetben. Egyrészt elképzelhető, hogy a közpolitikai opciók valamely köztes változó miatt oszlanak meg egyenlőtlenül az egyes etnikumok között. Egy kézenfekvő szempont az etnikai rétegződési rendszerben elfoglalt különböző hely hatása. Észak-Írországban például a kékgallérosok között erősen felülreprezentáltak a katolikus írek, míg a fehérgallérosok között a protestáns britek.⁴² Ennek köszönhetően a katolikusok hagyományosan inkább egy baloldali, míg a protestánsok egy konzervatív alternatívát támogattak.⁴³ Hasonlóképpen elég kézenfekvő lenne, hogy a roma mozgalom a szociális kérdésekkel kapcsolódjon össze.⁴⁴ Másrészt a közpolitikák közvetlen módon is összefügghetnek az etnicitással. Ilyen például a hivatalos nyelvhasználatnak vagy az állami szimbólumoknak a kérdése. Elég valószínű, hogy mindenki azt szeretné: saját anyanyelve legyen az állam nyelve (vagy legalábbis minél szélesebb körben használhassa azt hivatalos szinten is). Két, nyelvileg is különböző etnikum esetében a nyelvhasználattal kapcsolatos preferenciáknak várhatóan két modális értéke lesz, az egyes etnikumokon belüli álláspontok azonban homogének lesznek.

Végül a juttatásokért folytatott harc szintén képezheti az etnikai politizálás alapját. Egy adott etnikum területi koncentráltága már eleve arrafelé tolhatja az etnikai pártokat, hogy a javak, beruházások saját választóikhoz való eljuttatásáért lobbizzanak. Az RMDSZ számára például kézenfekvő,

42 Az észak-írországi etnikai rétegződési rendszerről lásd Marger, Martin N.: *Race and Ethnic Relations. American and Global Perspectives* (9th ed.). Wadsworth/Thomson Publishers, Belmont, CA, 2006.

43 Az észak-írországi pártrendszer alakulásáról lásd Coakley, John.: *Ethnic Competition and the Logic of Party System Transformation. European Journal of Political Research*, vol. 47, 2008/6, 766–793. A példára az elemzés utolsó részében még visszatérünk.

44 Sigona és Trehan mellett érvel, hogy ez a neoliberais diskurzusnak a roma mozgalmon belüli uralma miatt nem történik meg. Lásd Sigona, Nando – Trehan, Nidhi (Eds.): *Romani Politics in Contemporary Europe: Poverty, Ethnic Mobilization, and the Neoliberal Order*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009.

hogy a székelyföldi vagy az észak-nyugat-partiumi útjavításokért lobbizzon. Másrészt Fearon amellet érvel, hogy a juttatásokért folytatott politikai küzdelem egy minimális többségi koalíció (*minimum winning coalition*) keresésére ösztönöz, hisz ebben az esetben a véges erőforrásokon kevesebb szereplő osztozik.⁴⁵ Fearon központi érve, hogy ilyen esetben a szereplők (az etnicitáshoz hasonló) jól érzékelhető és nehezen változtatható jellemvonásokat részesítenek előnyben, ami biztosítja, hogy a politikai győzelem esetén ne csatlakozzanak mások is a koalícióhoz. Ez a kérdés a társadalmi kizárás (*politics of exclusion, social closure*) már Webernél is megjelenő kérdéséhez vezet bennünket.⁴⁶ Weber ugyanis az etnikai csoportképződést a javakhoz való hozzáférés korlátozásához kötötte, amire nyilván a domináns helyzetben lévő etnikumoknak van leginkább esélyük.⁴⁷ A következőkben látni fogjuk azt is, hogy a jelenség esetünkben sem értelmezhető a többségi szereplők stratégiáinak figyelembe vétele nélkül.

Úgy véljük, hogy a fentiek segíthetnek az RMDSZ és a választói közötti kapcsolat, illetve az ebben bekövetkezett változás értelmezésében. A kilencvenes évek elején a magyar nemzeti mozgalom az erdélyi és romániai társadalmat nemzeti/etnikai alapon polarizáló kérdések köré szerveződött, amelyek a magyar közösség Románián belüli státusával álltak összefüggésben. Ezek között kiemelt szerepe volt (a már érintett saját intézményrendszer és párhuzamos társadalom mellett) a nyelvhasználat, később a közjogi autonómia kérdésének. Miután az opciók már a rendszerváltást követő évben polarizálódtak, a Románia népességének 7 százalékát kitevő magyar közösségnek, illetve az őt képviselő RMDSZ-nek igen kevés esélye volt arra, hogy elképzeléseit konvencionális (a parlamenti politizálás kereteit nem meghaladó) eszközökkel érvényre juttassa. Ennek következtében két eszköz került előtérbe. Egyrészt elővették a már korábban megfogalmazott társadalomépítő elképzeléseket, amelyek nem a parlamenti alkuktól, hanem a községekszervező munka mennyiségétől függtek, másrészt megpróbálták a magyar kisebbség státusának kérdését nemzetközi síkra terelni.

A helyzet megváltozásához két tényező járult hozzá. Egyrészt Horváth és Lazár kimutatták, hogy az ezredfordulóra érezhetően javult a magyarok

45 Fearon: i. m. 12–15.

46 Lásd Weber, Max: Gazdaság és társadalom. 2/1 kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

47 Wimmer érvelése szerint az egyes etnikai csoportok zártsága empirikus kérdés. Emellett bizonyos esetekben az etnikai hovatartozásnak kevés köze van az erőforrásokhoz való hozzáférésnek. Lásd Wimmer: i. m.

megítélése a román közvéleményben.⁴⁸ Másrészt a román politika 1996-ra elégséges mértékben polarizálódott más, etnikailag semleges kérdések kapcsán⁴⁹ ahhoz, hogy az RMDSZ-nek esélye legyen egy győztes koalícióhoz csatlakozni. Az RMDSZ 1996-ban kormányzati pozícióba került, amit azóta – rövid megszakításokkal – meg is tudott tartani. A Szövetség 2000 és 2004 között a parlamentből támogatta a kormányt, majd 2009-ben, illetve 2012-ben szintén „kiesett” a kormányzati pozícióból, de egyik alkalommal sem került tényleges ellenzéki szerepbe. 2009-ben a Demokrata Liberálisokkal (PDL), 2012-ben pedig a Szociáldemokratákkal (PSD) alakított ki sajátos viszonyt, amikor különböző juttatások fejében támogatta ezeket a pártokat formális koalíciós partnereikkel szemben.⁵⁰ A megváltozott helyzetben a stratégiaváltás óhatatlanul bekövetkezett. Miután politikusai a román kormányt erősítették, az Szövetség gyakorlatilag teljes mértékben lemondott arról, hogy a magyar kisebbség érdekeit nemzetközi fórumokon képviselje, megjelenítse.⁵¹ Emellett, a korábbi tágabb nemzeti mozgalom-

48 Lásd Horváth, István – Lazăr, Marius: Dinamica relațiilor interetnice din ultimul deceniu. *Altera*, vol. 16, 2001, 120–136. Leginkább azt lehet mondani, hogy a magyarokkal szembeni negatív vélemények már nem voltak olyan intenzitásúak, mint a stigmatizált kisebbségekkel, például a romákkal vagy a homoszexuálisokkal szemben megnyilvánulók.

49 A piaccgazdaságra történő átmenet üteme vagy az állami nagyvállalatok privatizálásának a kérdése a kilencvenes években a román politikai elitet még ténylegesen megosztó téma volt.

50 2009-ben a PDL és a PSD alakított kormányt, az RMDSZ pedig kívülről erősítette a PDL pozícióit. 2012-ben a PSD és a Nemzeti Liberálisok (PNL) alkotta választási szövetség fölényesen nyerte a választásokat. Az RMDSZ-t a PNL tiltakozása nyomán nem vették be ugyan a kormányba, de a Szociáldemokratákkal ápoló viszony fennmaradását jelzik az RMDSZ-politikusoknak juttatott pozíciók.

51 Ehhez nyilván hozzájárult Románia nemzetközi kapcsolatrendszerének megszilárdulása is, ugyanis egyrészt a kétoldalú jószomszédsági szerződések megkötését, másrészt pedig az euroatlanti integráció megvalósulását követően a külföldi nyomásgyakorlás lehetőségei igencsak beszűkültek. Hozzá kell tenni azt is, hogy a NATO- és EU-csatlakozást az RMDSZ is kulcsfontosságú célnak tekintette, következésképp nem próbálta zsarolási potenciálját teljes mértékben érvényesíteni. Az RMDSZ mai napig legnagyobb külpolitikai sikerének az Európa Tanácshoz 1993-ban intézett memorandum tekinthető, amelynek hatására Románia felvételét az ET számos feltételhez kötötte. Markó Béla a szerzők által készített interjúban úgy fogalmazott, hogy a kormányzatba való integrálódás legnagyobb hátránya az RMDSZ számára éppen az volt, hogy fel kellett adni a nemzetközi szinten folytatott kisebbségi érdekképviselést: „A [kormányzatba való integrálódás] hátrányai szimbolikusak lehetnek, de nem elhanyagolandók. És ezt rögtön érezte is az RMDSZ magyar ellenzéke: nem lehet

ban és társadalomépítésben gondolkodó stratégia helyett az RMDSZ látóköre gyakorlatilag teljes mértékben a parlamenti, illetve a bukaresti pártpolitikára szűkült. Ennek csupán egyik eleme, hogy a magyar politikusok szemében leértékelődött a saját intézmények fenntartása, működtetése. *Nehéz megkerülni, hogy bizonyos értelemben az RMDSZ a magyar közösséget és a nemzeti mozgalmat (tudatosan, majd öntudatlanul) demobilizálta.*

A politikai célok és jutalmak tekintetében két folyamatot különböztethetünk meg. Egyrészt (bár egyre csökkenő mértékben) bizonyos, a magyar közösség státusát érintő közpolitikai törekvések jelentősége megmaradt, és ezen a téren az RMDSZ eredményeket is fel tud mutatni. Törvényileg szabályozták például a magyar nyelv használatát a 20 százalékos etnikai arányt meghaladó közigazgatási egységekben. Románia a magyar nyelvhasználat szempontjából viszonylag kedvező feltételekkel írta alá és ratifikálta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját. Hasonlóképpen, a 2011-ben elfogadott tanügyi törvény a magyar nyelvű oktatás szempontjából számos előnyös kitéletet tartalmaz. A közpolitikai törekvések azonban (a mozgalmi és társadalomépítő funkció leépülése miatt) megállnak a pártpolitikai alkuk megkötésénél, illetve a jogi kodifikációnál. A magyar nyelv nyilvános használatát szabályozó meglehetősen megengedő és kedvező törvényi keret ellenére a nyelvhasználati normák Erdélyben igen keveset változtak. Az erre vonatkozó – immár nem a pártpolitikai alkukon és a jogi, hatalmi eszközökön keresztül operáló – mozgalom hiányában a törvényi keretet nem sikerült „beélni”, az intézmények pedig egyszerűen nem hajtják végre a törvényi rendelkezéseket. Az RMDSZ ebben a helyzetben nemhogy nem hozott létre vagy nem támogatott nyelvi jogi mozgalmat, hanem az is előfordult, hogy egy ilyen mozgalommal (nevezetesen a marosvásárhelyi CEMO-val) ellenséges viszonyt alakított ki. Ugyanakkor a jogi kodifikációra való igyekezet is megáll a nagy, a sajtóban és politikai kampányokban felmutatható lépéseknél, és végképp nem terjed ki a végrehajtási rendeletek szintjé-

külföldön, például Brüsszelben vagy másutt sérelmi politikát folytatni, ha ott van az ember az illető ország kormányában. Tehát lecsökkentek a külső befolyásolási eszközeink. [...] Egyáltalán nehéz azt mondanunk, hogy Romániában diszkrimináció van, amikor a magyar képviselő ott van a kormányban. Ezt bemértük, akkor is tudtuk, de nekem az volt a konklúzióm ezzel kapcsolatosan, hogy 1996-ig vajmi keveset értünk el strasbourg-i, washingtoni ilyen-olyan beleszólással, ahhoz képest, hogy a kormányzás eszközeivel mennyit értünk el. Tehát ezzel, hogy kormányra mentünk, igen ott volt az is, hogy tulajdonképpen nekünk senki sem bizonyította be, hogy az a bizonyos külső, külföldi sérelmi politika komoly eredményekhez vezethet. De ez a kérdés fölvethető, ez adott esetben lehet egy hátrány, és ennek megvannak nyilván a szimbolikus következményei belföldön is.”

re, amin legalább ugyanolyan mértékben múlik egy-egy közpolitikai törekvés kivitelezése. Más közpolitikai törekvések (mint például az autonómia vagy számos kisebb horderejű ügy) megmaradnak a kampányretorika (vagy a magyar közösséget megcélzó kommunikáció) szintjén. Ezeket az ügyeket (bár a kampányretorikában, formális programban, sajtónyilatkozatokban folyamatosan jelen vannak) az RMDSZ-politikusok bele sem veszik a román partnereikkel folytatott reális alkufolyamatokba. Ez a fajta kettős beszéd, amelyet az *etnikai tribunus politika*⁵² jelzővel illelhetünk, egy külön elemzés tárgyát képezi.⁵³

A második folyamat legalább ennyire fontos. Ma ugyanis az érdekképviselet fő tartalmi elemét és legitimációját az erőforrásokhoz és a hatalmi pozíciókhoz való hozzáférés adja. A legfontosabb elem (a tényleges stratégiák tekintetében mindenképpen, de adott esetben a politikai retorika vonatkozásában is) immár az erőforrás- és pozíció-allokáció, vagyis, hogy kormányzati szereplőként az RMDSZ-es politikusok eseti döntésként fejlesztési pénzeket juttatnak a magyarok lakta megyéknek, településeknek vagy a magyar intézményeknek. A stratégia részleges sikere legfőképpen a magyar intézményes szerkezet forrásigényével magyarázható. A kilencvenes évektől kezdődően, ha nem is épült ki a románnal ténylegesen párhuzamos kisebbségi társadalom, létrejött egy magyar intézményes szerkezet. Ehhez – többé vagy kevésbé – a magyar nyelvű oktatási hálózattól és médiától a székelyföldi önkormányzatokig sok minden hozzátartozik. Ennek a szerkezetnek a forrásigénye az egyik magyarázata annak is, hogy a román kormányzati erőforrásokat, illetve az önkormányzati erőforrások nagy részét monopolizáló

52 Az etnikai tribunus-párt fogalmát Mitchell-Evans-O'Leary használták (Mitchell, Paul - Evans, Geoffrey - O'Leary, Brendan: Extremist Outbidding in Ethnic Party Systems Is Not Inevitable: Tribune Parties in Northern Ireland. *Political Studies*, vol. 57, 2009/2, 397–421). A szerzők az ambivalens magatartásra és a kettősségre építő stratégia alapján etnikai tribunus pártnak nevezik az észak írországi Sinn Féint és a Demokrata Unionistákat. „A Római Köztársaságban a néptribunusok a plebejusok által választott tisztségviselők voltak, akik a döntéshozást rendszeresen monopolizáló patriciusok ellen védelmezték az előbbiek jogait. A tribunusok a törvényhozásban vétő és előterjesztési joggal rendelkeztek, de a két konzullal szemben nem voltak a végrehajtó hatalom tényleges kulcsfigurái. [...] Az „etnikai tribunus párt” a tribunus-politika hagyományos jelentése (az ügy legerőteljesebb védelmezője) mellé egy új hangsúlyt rendel, nevezetesen azt, hogy ezek a pártok a politikai részvételen keresztül maximalizálni igyekeznek az adott etnikum erőforrásokhoz való hozzáférését. Az etnikai tribunus-párt egyszerre tud (az erőforrások vonatkozásában) pragmatikus és (az identitást érintő kérdésekben) hajthatatlan lenni”. (Mitchell-Evans-O'Leary: i. m. 402–403.)

53 Lásd Kiss-Barna-Székely idézett kézirat.

RMDSZ-szel szemben a kisebb magyar pártok (EMNP, MPP) miért nem tudnak reális alternatívát felépíteni. Ez utóbbiak ugyanis (főleg 2010 óta) kizárólag a magyarországi forrásokra támaszkodva építkeznek, ami az RMDSZ rendelkezésére álló forrásokkal összevetve jelentéktelennek tűnik. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy ezek a szervezetek sem vállalják a pártpolitikai küzdelmeknél és a klientúra-építésnél összehasonlíthatatlanul nagyobb munkát igénylő intézmény- és társadalomépítést.

Ugyanitt szükséges megemlíteni azt, hogy az RMDSZ új érdekképviseleti stratégiája nagymértékben az egyedi alkukra alapoz.⁵⁴ A forráselosztásban elért eredmények a legtöbb esetben nem kötődnek semmilyen (az arányosságra vagy bármilyen más elvre épülő) jogi kodifikációhoz. Így a kormányzati részvétel nélkül az addig megszerezhető források is veszélybe kerülnek. Ezt az elemet a politikai retorikában az RMDSZ maximálisan ki is használja. A négyévenkénti mozgósítás sikerében nagy szerepe van annak, hogy nemcsak a megszerezhető erőforrások, hanem (legalábbis az RMDSZ retorikája szerint) a már megszerzett kisebbségi jogok kerülnek veszélybe, ha az RMDSZ nem jut a parlamentbe, illetve nem kerül kormánya.

A romániai politikai struktúra szerepe a politikai partikularizmus újratermelődésében

A nemzetközi szakirodalomban elterjedt nézet, hogy a politikai partikularizmus és az etnikai alapú pártszerveződés között szükségszerű kapcsolat áll fenn. A következő két alfejezetben amellet fogunk érvelni, hogy a román pártrendszer sajátosságaitól, illetve a többségi szereplők érdekeitől sem lehet eltekinteni az elemzés során. Az első fontos szempont, hogy a patronázs, illetve a pártklientúrák nem csupán az RMDSZ esetében, hanem más romániai politikai szereplők esetében is kulcsszerepet játszanak. Romániában az államigazgatás nemzetközi viszonylatban is erősen átpolitizált. Kormányváltás esetén nem csak az adminisztratív struktúra felső szint-

54 Vö. Toró, Tibor – Székely István Gergő: *A Romániai Magyar Demokrata Szövetség kisebbségvédelmi és közösségi érdekképviseleti gyakorlata*. Kézirat, 2012.; Salat Levente: *Kisebbségi magyar jövőképek esélyei és buktatói Erdélyben. Kisebbségkutatás*, 2003. 3. sz., 547–573. Bakk Miklós – Horváth Andor – Salat Levente: *Az RMDSZ 2003-ban – útkeresés integrációs határpontokon*. *Magyar Kisebbség*, 2003. 1. sz., 238–254.

jei, hanem a dekoncentrált megyei intézmények⁵⁵ vezető tisztségviselői is kicserélődnek.

A szakirodalomban megfogalmazódik, hogy a posztkommunista államok általában hajlamosak a patronázs-politikára.⁵⁶ Ezt O'Dwyer alapján három tényezővel hozhatjuk összefüggésbe. Egyrészt, a rendszerváltást követően a társadalom demobilizált, alacsony a pártokba vetett bizalom, ilyen körülmények között pedig nagyon nehéz olyan tömeges pártszervezeteket kiépíteni, amelyek anyagilag önfenntartókká tudnának válni. Ehelyett a pártok megpróbálnak minél jobban beépülni az államba és állami forrásokból finanszírozni szervezeti igényeiket. Másodrészt, a kommunista adminisztráció (nomenklatura) elveszítette legitimitását, ezért a pártok nem ütköztek nagy társadalmi ellenállásba, amikor saját embereikre cserélik a közalkalmazottakat. Harmadrészt, O'Dwyer szerint a pártrendszer alakulásától függ, hogy a pártok ki tudják-e használni az előző két feltételt arra, hogy patronázs-alapú politizálást honosítsanak meg: amennyiben a pártrendszerben egyik párt sem válik dominánssá, de szélsőséges fragmentáció sem alakul ki, vagyis kitermelődnek jól beazonosítható és váltópártként működni képes politikai alternatívák (felelős kormány és hiteles ellenzék), erre kevesebb esélyük marad a pártoknak.

Mint érintettük, Kitschelt a pártok két funkcióját különböztette meg, illetve a pártok és a választók között három alternatív kapcsolódási módozatról beszélt: a programatikus, a karizmatikus vezér általi, illetve a klientelisztikus kapcsolódásról. Ezt a logikát követve közvetett módon, a programatikus kapcsolódás hiányából következtethetünk a klientelisztikus hálózatok jelentőségére. Ebben a vonatkozásban Enyedi Zsolt és Fernando Casal Bértoa tanulmánya kínál kapaszkodókat, amelyben az Európai Unióhoz frissen csatlakozott tíz posztkommunista országot hasonlítják össze a pártrendszerek elméletében fellelhető legfontosabb indikátorok mentén.⁵⁷

A román pártrendszer fejlődésében a szerzők három fázist különböztetnek meg: az első kettőben a rendszer két és fél pólusból állt. A két teljes

55 Dekoncentrált intézmény alatt a központi adminisztráció megyei szinten működő intézményeit értjük, szemben a decentralizált intézményekkel, amelyek a megyei vagy helyi adminisztrációnak vannak alárendelve. Lásd 2006. évi 195. törvény a decentralizációról.

56 Kopecky-Scherlis: i. m.; O'Dwyer, Conor: Runaway State Building. How Political Parties Shape States in Postcommunist Eastern Europe. *World Politics*, vol. 56, 2004/4, 520-553.

57 Enyedi Zsolt - Casal Bértoa, Fernando: Pártverseny-mintázatok Kelet-Közép-Európában (1990-2008). *Politikatudományi Szemle*, 2010. 1. sz., 7-30.

pólus közötti ellentétet leginkább a múlt rendszerhez való viszony, valamint a gazdaságpolitikáról vallott elképzelések ellentéte határozta meg. A fennmaradó fél pólust az első fázisban a nacionalisták (PRM, PUNR, PSM) alkották. A másodikban (2003 táján) felváltotta őket a centrum irányából érkező, ám egy karizmatikus vezér (Băsescu) megjelenése nyomán egyre inkább populista vonásokat is felmutató PD. A harmadik fázisban (2007 körül) a rendszer hárompólusúvá vált, a PSD, PD(L) és a PNL „majdnem tökéletesen egyenlő oldalú háromszöget képeznek, bármilyen koalíció előtt nyitva hagyva a lehetőséget”.⁵⁸

A román pártrendszer alacsony értékek jellemzik a blokkrelevancia, a blokkstabilitás, a polarizáció, továbbá a fragmentáció és a szavazat-ingadozás terén is. Az egyetlen jellemző, amelynek értéke magasnak mondható, a zártság (*closure*). Az alacsony *blokkrelevancia* azt jelenti, hogy a koalíciókötéseket kismértékben korlátozzák a történelmi és ideológiai mintázatok. Az alacsony *blokkstabilitás* a szövetségi struktúrák viszonylag gyakori változását jelenti. A *polarizáció* alacsony értéke jelzi, hogy a pártok közötti ideológiai különbségek (a bal–jobb skálán mérve) kicsik. Az alacsony *fragmentáció* a pártok viszonylag alacsony számára, az alacsony *szavazat-ingadozás* pedig a pártok viszonylag stabil támogatottságára vonatkozik. Az indikátoroknak ez a kombinációja egy meglehetősen intézményesült pártrendszert tár a szemünk elé Románia esetében, ahol a pártok ugyan stabilak, ám a köztük kimutatható ideológiai-programatikus különbségek viszonylag alacsonyak, kapcsolataik pedig, legalábbis 2003 után, „kevésbé kiszámíthatóvá váltak”.⁵⁹

A fentiek közül külön figyelmet érdemel a zártság vagy nyitottság (*party system closure or openness*) fogalma, amely egyrészt a legkomplexebb, másrészt értéke látszólag kilóg az elméletileg elvárható mintázatból. A zártság fogalmát Peter Mair vezette be, és három összetevővel ragadható meg: (1) Hozzáférhet-e minden párt a kormányzathoz, vagy vannak olyanok, amelyeket a többi párt folyamatosan kormányképtelennek tekint? (2) Milyen természetű a kormányzati váltógazdálkodás (a kormány minden pártja a helyén marad, illetve mind lecserélődnek, vagy pedig a váltás csak részleges)? (3) A létrejövő koalíció pártösszetétele ismert (korábban is láthattuk) vagy pedig innovatív? Ha vannak a kormányzathoz permanens módon kizárt pártok, ha a kormányváltás teljes, illetve a koalíciókötések nem innovatívak, akkor a pártrendszer a zártság, ellenkező esetben pedig a nyitottság irányában mutat.

⁵⁸ Enyedi–Casal Bértoa: i. m. 15.

⁵⁹ Uo. 27.

A pártrendszer zártsága a teljes, tíz országból álló mintán mind a blokk-stabilitással, mind a blokkrelevanciával igen magas korrelációt mutat, Románia esetében azonban éppenséggel ezzel ellentétes együttjárás figyelhető meg. Anélkül, hogy a szerzők operacionalizálását teljes mértékben reprodukálni próbálnánk, megkíséreljük a zártság három komponensének rövid jellemzését Románia esetében.

(1) Ami a hatalomhoz való hozzáférést illeti, a rendszer meglehetősen zártnak mondható, ez alól csupán a 2008–2012 közötti időszak nevezhető kivételnek, amikor a parlamentben csak olyan pártok voltak jelen, amelyek már voltak kormányon.

(2) Ami a váltógazdálkodást illeti, tény, hogy (1992 kivételével) 2004-ig minden választás a korábban kormányzó blokk lecserélődését hozta, ám ez a váltás egy esetben sem volt teljes. 2000-ben egyrészt a PSDR, amely korábban a PD-vel együtt része volt a Demokratikus Konvenció kormányainak, blokkot váltott és bekerült a Năstase-kormányba is, másrészt az RMDSZ nem lett ugyan tagja a kormánynak (a zártság operacionalizálásakor a miniszteri tisztségeket veszik figyelembe), viszont a hatalom közelében maradt, parlamenti támogatást nyújtva a PSD-nek. 2004-ben szintén nem teljes az alternáció, mivel a Román Humanista Párt átáll a D.A. szövetség oldalára annak ellenére, hogy az előző ciklust végigkormányozta a PSD-vel, ráadásul választási koalícióban indult vele.

(3) 2008-ban és 2012-ben ugyan teljes alternációt láthatunk, legalábbis ha az előző választási ciklus végéhez, és nem az elejéhez hasonlítjuk, viszont mindkét választás innovatív kormányzati formulákat hozott. A PDL és a PSD a 2008-as nagykoalíció megkötése előtt korábban nem kormányzott együtt (ha eltekintünk attól, hogy a két párt útja a FSN 1991-es szakadásával vált külön), 2012-ben pedig szintén két olyan párt alakított kormányt, amelyek korábban ellentétes blokkoknak voltak a tagjai (eltekintve attól, hogy a PNL 1991–1992-ben rövid ideig részt vett a FDSN-vezette Stolojan-kabinetben). Ez akkor is jelentős újdonság, ha a 2008-as nagykoalíció csupán egy évig maradt egyben, és a jelenlegi PSD–PNL szövetségnek sem jósolnak hosszú életet az elemzők. Ezekenkívül innovatívnak számított az RMDSZ 1996-os kormányra lépése is, valamint a 2000-es együttműködés a PSD-vel is annak számítana, amennyiben nem a tényleges kormányzati szerepvállalás képezné az operacionalizáció alapját. (Hozzá kell tenni, hogy attól, hogy az RMDSZ kormányképesé vált, a pártrendszer nem vált nyitottabbá a hatalmi hozzáférést illetően, ugyanis ezzel párhuzamosan a radikális román nacionalisták váltak kirekesztetté).

Mindezek alapján úgy véljük, hogy a román pártrendszer az utolsó két parlamenti választáson egyértelműen a nyitottság irányában mozdult el, ami jobban összefér az Enyedi és Casal Bértoa által megállapított egyéb jellemzőkkel is. A pártrendszerben három nagy párt van, amelyek az elmúlt nyolc évben minden lehetséges kombinációban kormányoztak már együtt. Ideológiailag viszonylag kicsi köztük a különbség, emiatt gyakorlatilag bármilyen koalíció létrejöhethet. A szövetségekötések sokkal inkább személyek, mintsem ideológiák mentén, illetve ellenében kötődnek közöttük.⁶⁰ Rajtuk kívül van egy negyedik, viszonylag kis párt, az RMDSZ, amely a maga során ismét mindhárom nagy párttal koalícióképes. Igaz, hogy 2012-ben felfutott egy új párt, a PPDD, ám ez egyelőre senkivel sem tűnik koalícióképesnek, továbbá nehezen hihető, hogy protesztpárt mivoltából kifolyólag megtudna szilárdulni a jövőben.

Bár ok-okozati összefüggést nem áll módunkban bizonyítani, úgy véljük, hogy a román pártrendszer alacsony ideológiai polarizáltsága, a blokkok alacsony relevanciája és stabilitása, illetve a nyitottság irányában történő elmozdulás közvetett bizonyítéka annak, hogy a román politikában alacsony a programatikus kapcsolódások relevanciája, és ebből kifolyólag a klientelistikus kötődéseknek és versengési módnak nagy a jelentősége. Szintén a patronázs központi szerepét erősíti meg a pártok közötti nagymértékű vándorlás jelensége, az a tény, hogy rengeteg képviselő vált pártot, amikor a hatalmi viszonyok átbillenni látszanak a parlamentben.⁶¹ Bár utóbbi jelenség az RMDSZ-t – éppen etnikai jellegéből kifolyólag – a romániai pártok közül egyedülként nem érinti, a pártrendszernek az a sajátossága, hogy nem a programok az elsődleges meghatározói a pártok közötti interakcióknak, az RMDSZ-re is egyértelműen rányomja a bélyegét.

60 Dan Pavel szerint a román pártrendszerben megfigyelhető legfontosabb koalíciókötéseknek az a közös tulajdonsága, hogy mindig egy domináns párt ellenében kötődtek. 1992-ben és 1996-ban a Demokratikus Konvenció a PDSR ellen, 2004-ben a D.A. szövetség a PSD ellen, 2011-ben pedig az USL a PDL ellen jött létre, amely az előző választáson komoly kihívást jelentett a PSD-re, mint legnagyobb pártra (Pavel, Dan: „Partidul trădătorilor”. *Cercetare asupra malformațiilor instituționale și autoreglajelor sisteme ale democrației postcomuniste. Sfera Politicii*, vol. 20, 169/2012, 9–24.

61 Ennek legjobb példája a Nemzeti Szövetség Románia Prosperitásáért (UNPR) nevű formáció, amely 2009 után a PSD és a PNL soraiból a PDL–RMDSZ kormány oldalára átálló képviselőkkel jött létre. A 2012-es parlamenti választásokon az UNPR visszaállt az USL szövetség oldalára, majd a választást követően fuzionált a PSD-vel. Az UNPR-t Dan Pavel román politológus egyenesen az „árulók pártjának” nevezte (Pavel: i. m.).

A fentiek elméleti jelentősége abban áll, hogy rámutat: az RMDSZ partikularizmusra hajló stratégiája nem feltétlenül etnikai párt mivoltából következik, hanem a román pártrendszer sajátosságaival áll összefüggésben. *Élesebben fogalmazva: az RMDSZ politikusai a patronázs-politika kialakításakor tulajdonképpen bukaresti mintát követtek.*

A többségi pártok szerepe az etnikai politizálás fenntartásában

A következőkben (részben a racionális döntéseméleti keretben maradván) egy más szemszögből igyekszünk arra rámutatni, hogy az etnikai képviselő-intézményét, illetve a változásához vezető folyamatot nem érthetjük meg pusztán a kisebbségi közösség belső dinamikáját szem előtt tartva. Az RMDSZ, illetve tágabban a magyarok etnikai pártokon keresztül történő politikai részvétele (részben) azért termelődik újra, mert a román többség felől nem érkezik másmilyen ajánlat, mert az országos pártok nem ajánlják fel a magyaroknak a politikában való részvétel egyéb formáit.⁶²

Ez egyrészt korántsem magától értetődő, másrészt okaiban összetett jelenség. Azt, hogy a többségi pártrendszer felől érkező kihívás elmaradása nem magától értetődő, jól mutatja a vajdasági magyar közösség mély megosztottságának a példája. A Vajdaságban a szerb radikális nacionalistákkal szembenálló Demokrata Párt – mind parlamenti, mind önkormányzati szinten – erősen épít a kisebbségi (köztük a magyar) választói csoportokra. Így a magyar etnikai pártokon keresztül történő politizálás számára a Demokrata Párt, illetve a vajdasági regionalista erők jelentik a fő kihívást. Egy másik lehetséges alternatíva, amely a Kárpát-medencén belül Szlovákiában tapasztalható, egy vegyes, multietnikus párt megjelenése volna. Bár a Felvidéken a Most-Híd sikere elsősorban a pártelnök, Bugár Béla – a szlovákok körében is hatásos – karizmájának, valamint a különböző gazdasági és média-érdekcsoportok támogatásának köszönhető, a kisebbségi képviselő-intézmény multietnikus pártokon keresztül történő megalósulására más közép-kelet-európai államokban is találunk példát. Elsősorban Észtországra és Lettországra kell gondolni, ahol az orosz és egyéb posztszovjet kisebbségeknek nem sikerült etnikai alapon pártot szervezniük, ehelyett vegyes pártokra szavaznak (beleértve a hagyományosan oroszbarát kommunista utódparto-

62 Szász és Bakk is hangsúlyozta korábban, hogy az RMDSZ (részben) azért tudta pilérként maga alá szervezni a magyar közösséget, mert a rendszerváltást követően a román politikai elit egyfajta korporatív alku keretében lemondott a magyar szavazóbázis mozgósításáról. Lásd: Szász Alpár Zoltán – Bakk Miklós: Európai parlamenti választások – első alkalommal. *Magyar Kisebbség*, 2007. 3-4. sz., 7-69.

kat). Egy másik érdekes példa a bulgáriai Mozgalom a Jogokért és Szabadságért, amelyet a köztudatban ugyan a török és pomák kisebbség etnikai pártjaként tartanak számon, ám a gyakorlatban a párt jelöltlistáján gyakran szerepeltek bolgárok is, a párt pedig nem etnikai, hanem liberális pártként határozza meg magát (és a Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért képviselőcsoport tagja az EP-ben). Ahhoz, hogy a párt pályája ebben az irányban fejlődött, nagyban hozzájárult a bolgár alkotmányban szereplő hírhedt tiltás az etnikai, nyelvi vagy vallási alapon szerveződő pártokra vonatkozóan, ami miatt a török elitek nyíltan nem vállalhatták fel egy etnikai párt szervezését.

Abban, hogy Romániában nem e két alternatív modell valamelyike alakult ki és vált meghatározóvá, több tényező is szerepet játszott.⁶³ Miután Romániában a magyar közösség a lakosság csupán 6,5 százalékát teszi ki, természetesen nem beszélhetünk arról, hogy a teljes pártrendszer fő törésvonala a magyarok és románok közötti megosztottságra épülne rá. Azokban a régiókban viszont, ahol a magyarok jelentős arányban élnek (elsősorban Hargita, Kovászna, Maros, Szatmár, illetve kisebb részben Bihar, Szilágy és Kolozs megyékben), az országos pártok valójában *román etnikai pártokként* (a helyi románok számára fenntartott pártokként) működnek.⁶⁴

A két magyar többségű székelyföldi megyében a helyi (számszerűen kicsi) román közösség (vagy elit) számára egyértelműen kifizetődő az országos pártok helyi szervezeteinek a kisajátítása és az RMDSZ-szel szembeni

63 Ilyen szempontból igen tanulságos Bakk és Székely vitaindítója, amely egy erdélyi regionális párt esélyeit tárgyalja. Az igen jól felépített és argumentált szöveg csupán a leglényegesebb kérdést teszi zárójelbe: kik lennének egy regionális projekt román partnerei? Lásd Bakk Miklós – Székely István Gergő: Egy regionalista vegyes párt esélyeiről Erdélyben. *Magyar Kisebbség*, 2012. 1–2, 7–50.

64 Ezt az érvelést az is alátámasztja, hogy nagyjából az ezredfordulóig a Román Nemzeti Egységpárt (PUNR) nevű román nacionalista alakulat éppen a magyarok által is jelentős számban lakott megyékben volt a legerősebb, olykor akár az „országos” román pártokat is megelőzve, míg a Kárpátokon kívüli megyékben alig tudott számottevő eredményt felmutatni. A PUNR ugyan eltűnt a 2000-es évek elején-közepén, ám vezető politikusait csak részben a szintén szélsőséges nacionalista Nagy-Románia Párt (PRM) szívtá fel, a többiek nagyjából egyforma arányban osztozott a többi, szalonképes párt, így az etnikai jellegű működést egyfajta személyes kontinuitás is alátámasztja. Érdeemes megemlíteni ebben a vonatkozásban Stroschein tanulmányát az etnikai pártok sikerességéről, amelyben Románia esetében az RMDSZ mellett a PUNR és a PRM is etnikai pártként jelenik meg, bár utóbbi kettőt a szerző a tituláris etnikai csoport etnikai pártjának (*titular ethnic party*) nevezi. Lásd Stroschein, Sherrill: Measuring Ethnic Party Success in Romania, Slovakia, and Ukraine. *Problems of Post-Communism*, vol. 48, 2001/4, 59–69.

ilyenként való szembenállás. Ez a stratégia (szemben a magyarok felé való nyitással) nem vezethet ugyan választási sikerre, de (a dekoncentrált intézményeken keresztül, „*amelyeket mégsem lehet teljesen a magyarok kezére adni*”) a román elit számára összehasonlíthatatlanul több erőforrást biztosít, mint a pártok magyarok felé történő kinyitása.⁶⁵

Maros és Szatmár megyékben szintén egyértelműnek látszik, hogy az etnikai törésvonal jelenti a helyi politikában a fő rendezőelvet. Itt – számbeli fölényük okán – a román pártok képesek a választási sikerre, azonban ez, a magyarok jelentős részaránya miatt, mindig kétséges. Nem véletlen, hogy az önkormányzati választások során ezekben a megyékben általában napirenden van a „román” pártok közötti formális vagy informális egyeztetés.⁶⁶ Ez a (formális/informális) román koalíció szintén komoly gátját képezi a magyarok irányában történő nyitásnak.

A magyar lakosságú régiók helyi pártszervezetei (illetve a helyi román elitek) mellett a központi (bukaresti) politikai elit percepciói sem kedveznek a magyarok többségi pártokba történő inkorporációjának. Nem kell hozzá alapos sajtóelemzés, hogy lássuk: a román politikai elit számára a magyar választók egy fegyelmezett, az RMDSZ, illetve a magyar politikusok utasításait mindig hűen követő közösségként tűnnek fel. Ennek a szempontnak az abszolutizálása jól megmutatkozott a 2012. július 29-i referendumot követő kormánypárti kommentárokból. Crin Antonescu ideiglenes államelnök, illetve Victor Ponta miniszterelnök egyaránt Orbán Viktor Traian Băsescu támogató kijelentésének tulajdonított kulcsszerepet a magyarok távolmaradásában. Viorel Hrebenciuc (igen jó RMDSZ kapcsola-

65 Bár ma már mellékszálaknak tűnik, 2004-ben a háromszéki PSD-ben (illetve talán a PNL-ben) megfogalmazódhatott a magyarok irányában történő nyitás gondolata. A PSD a 2004-es önkormányzati választásokon Rétyi Ödön személyében magyar jelöltet indított a sepsiszentgyörgyi polgármesteri pozícióra, az ő kampányában dolgozott (Székelyföld jelenleg legsikeresebb RMDSZ-es polgármestere) Antal Árpád is. 2004–2008 között mind a PSD, mind a PNL delegált magyar nemzetiségű képviselőket a sepsiszentgyörgyi helyi tanácsba. Gyergyószentmiklóson 2000-ben egy magyar vállalkozói csoport a PNL színeiben állított helyi tanácsosi listát.

66 Marosvásárhelyen Dorin Floreának 2000 óta nem akadt fajsúlyos román kihívója, ami (logikusan) a román pártok közötti informális megállapodásokkal hozható összefüggésbe. 2008-ban Szatmárban és Marosban hivatalosan is létrejött a román koalíció, ami azonban az RMDSZ-szel együtt kormányzó Nemzeti Liberális Párt távolmaradása miatt nem hozott sikert az RMDSZ-szel szemben. 2012-ben az PSD és a PNL közti megállapodás működött gyakorlatilag román koalícióként, aminek következtében az RMDSZ elveszítette Szatmárnémeti polgármesteri székét, illetve a két megyei tanácselnöki pozíciót.

tokkal rendelkező) szociáldemokrata pártvezér első megfogalmazása szerint „*egyetlen magyar szavazatot sem kaptunk*”. Végül Mircea Duşa székelyföldi (vagyis „a terepet igen jól ismerő”) belügyminiszter vélte megtalálni a magyar választói magatartás nyitját, mondván, hogy a magyarok nem is a politikusaikra, hanem a papjaikra hallgatnak, mielőtt kollektív aktusként leszavaznak (vagy ez esetben nem szavaznak).

A magyar (etnikai) pártszerkezet és választói magatartás „természettől adott” jellegében való hit mögötti racionális megfontolásként az RMDSZ nagymértékű koalícióképesége, stabilizáló szerepe, illetve a vele való koalíciókötés (kiosztott erőforrásban, juttatásban, irányított beruházásban, pozíciókban) relatíve alacsony ára is szerepet játszik. Ha például az intézményvezetői tisztségeket vagy egyéb pozíciókat nézzük, az RMDSZ eleve csak a magyarlakta megyékben és központi szinten érdekelt. Máshol a kínálkozó pozíciókat vezetői szinten sem tudja feltölteni.⁶⁷ Másrészt azonban a Szövetség a magyarlakta megyéken keresztül sem kompenzálhatja magát, hisz koalíciós partnerei számára vállalhatatlan lenne, hogy a helyi románok arányukon alul legyenek képviselve az itteni állami intézményekben. Így az RMDSZ számára a maximum, amit elérhet, a magyarok arányának megfelelő képvislet az állami intézményeken belül azokban a periódusokban, amikor kormányon van. A valóságban azonban eddig ezt a szintet sem sikerült megközelíteni. Ez egyben azt jelenti, hogy az igazi haszon a győztes koalícióban résztvevő többségi szereplőknél csapódik le. Nekik ugyanis, bár el kell tűrniük a magyarokat, de csak messze a győztes koalíción belüli arányuk alatt.⁶⁸ Cse-

67 Mivel nem gondolkozik abban, hogy románokat inkorporáljon, és a magyar jelentkezők a legritkább esetben hajlandók az ország másik végébe költözni egy ilyen fajta pozícióért.

68 E tekintetben érdemes hosszabban idézni a projekt keretén belül Kelemen Hunorral készített interjúból: „*ha arányokat nézünk, [...] politikai arányokról beszélünk egy koalíción belül, mert egy koalíción belül nem hat százalékos van, vagy hét százalékos van, hanem 20-30, attól függ, milyen koalícióról beszélünk, melyik időszakról beszélünk, ezt tudtuk érvényesíteni a vezetői pozícióknak a betöltésében, [de] annál lennebb nem tudtuk érvényesíteni. Ennek az az oka, hogy Bukarestbe nem szívesen jönnek olyan emberek olyan tisztségekbe, amelyek nem vezető tisztségek, mert túl sok bonyodalommal jár az életük. Nem szívesen viszik el a családjukat, nem szívesen költöznek Bukarestbe. [...] [A] vezető tisztségekben azt gondolom, hogy tudtuk ezt érvényesíteni, kivéve a Belügyminisztériumot, a Hadügyminisztériumot és a Külügyminisztériumot. A Külügyminisztériumban át tudtuk ezt törni államtitkári szinten, de akkor, mikor lennebb kellett menni, mindig nehézségekbe ütköztünk. [...] A Hadügyminisztériumba soha nem engedtek be. Igazából nem is merült föl, próbálkoztunk mindig, de nem engedtek. Ott nem tudtunk áttörni. A Belügyminisztériumban nekünk ugyan volt főosztályvezetőnk, de az nem a bel-*

rében pedig kizárhatják a sokkal többre kerülő alternatív többségi partnereket. Hasonlóképpen, az RMDSZ valóban lobbizik a magyarlakta megyékbe, térségekbe irányuló beruházásokért, de azt (a román nemzetállam aszimmetrikus hatalmi berendezkedése mellett) meg sem fogalmazhatja, hogy ezeket a térségeket a román vidékeknél nagyobb mértékben támogassák azokban a periódusokban, amikor kormányon van. A legtöbb, amit (amennyiben kormányon van) elérhet, az arányos támogatás, a valóságban azonban ezt sem sikerült eddig abszolválni. Egy területileg beágyazott többségi érdekcsoportot nem kötnek ilyen korlátok, annyi beruházást juttathatnak saját körzeteikbe, amennyi a lobbijerejükből futja.⁶⁹ Ezek a szempontok egyben arra hívják fel a figyelmet, hogy a szereplők racionalitása ez esetben nem egy, a piac analógiájára elképzelt szimmetrikus viszonyrendszerben, hanem egy hatalmi aszimmetriák által meghatározott térben érvényesül.

Az okoktól függetlenül az RMDSZ és az etnikai szavazás intézményének stabilitásában kulcsszerepet játszik a román pártok percepciója. Ennek köszönhető, hogy a román pártok nem próbálkoznak „magyar tagozatokon”, magyar politikusokon, vagy akár specifikus, a magyarok számára kidolgozott üzeneteken keresztül megszólítani a magyar választókat. A román pártokon belüli magyar érdekcsoportok nem léteznek, a román pártokon keresztül történő politizálás igen ritka, és gyakran az etnikai asszimiláció fogalomrendszerén keresztül értelmezhető (vagy legalábbis a magyar közösség ezt így látja).

Horowitz és Chandra idézett párttipológiája szerint az országos politikában a román pártok non-etnikusnak tekinthetők, a magyarok által jelentős arányban lakott megyékben azonban sokkal inkább a románok etnikai pártjaiként működnek. Így a magyarok politikai részvételének egyetlen útja az etnikai intézményrendszeren, illetve (gyakorlatilag) az RMDSZ-en keresztül vezet.

ügyi részen volt, hanem a közigazgatási részen, és ennél tovább nem tudtunk soha menni. [...] Valamennyire [lehet kompenzációra számítani regionális szinten amiatt, hogy az alsóbb szinteket nem tudjuk a központban feltölteni]. [De az] az igazság, hogy a magyar emberek jelentős részét az állami szektor nem vonzza olyan mértékben, mint a románokat. Az, hogy ők köztisztviselők legyenek. Talán kisebb ennek a vonzása, mint a románoknál. [...] Kivéve Hargita és Kovászna megyét, de hát az érthető, mert [ott] olyan mértékben többségben vagyunk, hogy román tisztviselők karral nem is lehetne szerintem feltölteni a teljes közszférát normális körülmények között. Az egy kicsit más.”

69 A szociáldemokraták, és részben a liberálisok az ország Erdélyen kívüli felében erősebbek, míg a jobboldal hagyományosan Erdélyben.

Összefoglalás

Tanulmányunk középpontjában az állt, hogy az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódásban, a felszínen lévő látszólagos állandóság ellenére, alapvető változások zajlottak le. A kilencvenes évek elején a magyar nemzeti mozgalmat létrehozó/megújító értelmiségiek egy kulturálisan jól beágyazott szerepkészlethez nyúltak, amikor az etnikai alapú intézményesedési folyamatokra helyezték a hangsúlyt. Ezek mögött a többségivel párhuzamos, kisebbségi társadalom gondolatvilága állt, amely olyan intézményes terek megteremtését jelenti „*amelyek keretei között úgy lehet élni az életet, hogy nincs különösebb jelentősége a ténynek, hogy Romániában történik mindez*”.⁷⁰ E koncepció szerint a kisebbségi politizálás pusztán a közjogi keretekre összpontosító, hatalmi, politikai eszközökkel operáló válfaja nem elégséges. Ezt egy *aktív társadalomszervező munkának* kell kiegészítenie, ami megteremti, fenntartja és bővíti a kisebbségi társadalmat, illetve az ennek keretétől szolgáló intézményrendszert.

Racionális döntéseméleti kereten belül is értelmezhetjük, hogy a magyar elit a kilencvenes évek elején miért erre a társadalomépítést előtérbe helyező stratégiára összpontosított. A rendszerváltást követően a magyar közösség Románián belüli státusát érintő kérdések kerültek középpontba, az álláspontok pedig hamar polarizálódtak, mégpedig a magyar-román törésvonal mentén. Ebben a periódusban az RMDSZ számára gyakorlatilag lehetetlen volt, hogy az országos politikában egy győztes koalícióhoz csatlakozzon. Így a nem konvencionális (a parlamenti politizálás eszközrendszerén túli) megoldások kerültek előtérbe. Egyrészt elővették a már korábban megfogalmazott társadalomépítő elképzeléseket, amelyek nem a parlamenti alkuktól, hanem a közösségszervező munka mennyiségétől függtek, másrészt megpróbálták a magyar kisebbség státusának kérdését nemzetközi síkra terelni.

A kilencvenes években azonban a helyzet megváltozott. A román politikai rendszer elégségesen polarizálódott ahhoz, hogy az RMDSZ-nek esélye legyen csatlakozni a győztes koalícióhoz. Az RMDSZ 1996-ban kormányzati pozícióba került, amit azóta – rövid megszakításokkal – meg is tudott tartani. A megváltozott helyzetben óhatatlanul bekövetkezett a stratégiaváltás. A Szövetség egyrészt gyakorlatilag teljes mértékben lemondott arról, hogy a magyar kisebbség érdekeit nemzetközi fórumokon képviselje, megjelenítse. Másrészt a magyar politikusok szemében leértékelődött a saját in-

70 Életútinterjú Salat Leventével, i. m. 113.

tézmények fenntartása, működtetése. Kissé élesen fogalmazva azt is mondhatjuk, hogy a bukaresti politizálásra fókuszáló RMDSZ a magyar közösséget és a nemzeti mozgalmat demobilizálta.⁷¹

Másrészt lényeges elem, hogy ma az érdekképviselő fő tartalmi elemét és legitimitációját az erőforrásokhoz és a hatalmi pozíciókhoz való hozzáférés adja. Ennek lényege, hogy az RMDSZ-es politikusok eseti döntésként fejlesztési pénzeket juttatnak a magyarok lakta megyéknek, településeknek vagy a magyar intézményeknek. A stratégia sikere legfőképpen a magyar intézményes szerkezet forrásigényével magyarázható. Egyben ez magyarázza, hogy a kormányzati erőforrásokat, illetve az önkormányzati erőforrások nagy részét monopolizáló RMDSZ-szel szemben a (2010-től) magyarországi juttatásokra építő kisebb magyar pártok (EMNP, MPP) miért nem tudnak reális alternatívát felépíteni.

A fejlemények látszólag igazolják azokat az elméleti megfontolásokat, amelyek az etnikai pártszerveződést összekötik a politikai partikularizmus fogalmával. Tanulmányunkban azonban amellet érveltünk, hogy a partikularizmus nem feltétlenül az RMDSZ etnikai párt mivoltával áll összefüggésben. A fejlemények nem érthetőek meg a romániai politikai rendszer jellegének, illetve a többségi szereplők stratégiáinak ismerete nélkül.

71 Bár elemzésünk fókuszában nincs jelen, nyilván felmerül a kérdés, hogy ebben a helyzetben a párhuzamos társadalomépítési projekt számára milyen lehetőségek kínálkoznak a jövőben. Kérdéses, hogy a különböző, az erdélyi magyarság szempontjából fontos társadalmi alrendszerek (oktatás, kultúra, nyelvhasználat) mekkora önszerveződő kapacitással rendelkeznek a központi irányítás és stratégiai gondolkodás hiányában. Az is kérdés, hogy az RMDSZ csökkenő társadalmi szerepvállalását a civil szféra milyen mértékben képes kompenzálni az elkövetkezőkben.